

Natur & miljø

2.2025 | Et magasin fra Naturvernforbundet

Tema: Matsvinn

➔ Ut på tur? Husk full kons ved sporet!

HVA GJØR DU når det glinser i en feit ørret i en kulp på den andre siden av jernbanesporet? Se på kartet og finn et sted der toget går i tunnel, eller der du kan krysse i undergang, på bru, eller på planovergang. Her kan du trygt og lovlig passere skinnene.

For ikke lenge siden, ble to unge menn overrasket av toget da de gikk «der de alltid hadde gått» – i sporet, på Dovrebanen – på vei til et fast fiskested. Mot alle odds, over-

levde de uten livstruende skader, til tross for at en av dem ble meid ned av toget. Husk at toget kommer fort og stille. Det kan bruke mer enn én kilometer på å stoppe, og det kan ikke svinge unna. Vær også obs på tog som ikke står i rutetabellen, og på høyspentledninger. Setter du flue, sluk, line, eller stang i den, går det neppe bra. Vær et godt forbilde for store og små turkamerater. Ikke ta noen sjanser. **Skitt fiske!**

fullkonsvedsporet.

Aktuelt

12 – Min matsvinnhelt er min tyske svigermor. Hun serverer rester med stolthet, selv om det er besøk. Et «tapas»-restebord med ulike retter fra dagene før, supplert med litt brød – og alle er fornøyde. *Sigrid Møyner Hohle, matsvinnforsker i NORSUS.*

- 4** Miljøsakene med flertall
- 5** Naturvernere om friluftsliv
- 14** Matsystem i endring
- 22** Kaster du brød?
- 25** Gir liv til truet solblom
- 26** Nytt håp for Førdefjorden
- 36** Unik fisk truet av vannkraft
- 38** Gigantomani i nord
- 42** Klimakamp i retten

Faste spalter

- 6** Leder
- 32** Naturflukt
- 45** Leders hjørne
- 46** Organisasjonsspalten
- 48** Tilbakeblikk
- 49** Tegneserie
- 49** Quiz

Tema

8 Tema: Matsvinn. Hvorfor kaster vi fullt spiselig mat?

31

*Det er et makt-
overgrep mot
min kulturarv
at det har blitt
tillatt å øde-
legge en fjord
for at et børsnotert selskap skal
tjene penger.*

Eiliv Erdal, bonde i Naustdal

Førsteside

Design: Eivind Stoud Platou/Handverk

Markeringen «Stå opp», for klima og natur, ble den største natur- og miljømarkeringen i Norge siden pandemien. Den ble arrangert rett før valget, med markeringer på mange steder rundt om i landet – blant annet her i Tromsø.

Foto: Petra Polcicova

Et storting med muligheter

Kan vi kalle stortingsvalget 2025 for et miljøvalg? Nei – det blir å strekke det for langt. Men sammensetningen av det nye Stortinget gir mulighet for gjennomslag i flere miljøsaker.

Tekst: KRISTIAN S. AAS
ka@naturvernforbundet.no

Fremskrittspartiet, det aller dårligste miljøpartiet ifølge Naturvernforbundets parti-guide i forkant av valget, ble valgets store vinner. Samtidig havnet det beste miljøpartiet på borgerlig side, Venstre, under sperregrensen. Og de tre største partiene i valget er blant de fire dårligste miljøpartiene, ifølge guiden. Så hva er det å juble for?

Broket flertall for Ap-regjering

Vel, flertallet i Stortinget havnet på den andre siden – så den store oppslutningen om

Fremskrittspartiet vil ikke nødvendigvis føre til en dårligere miljøpolitikk. Men Arbeiderpartiet skal de neste årene styre alene i regjering, og de kom heller ikke særlig godt ut av Naturvernforbundets undersøkelse. De må forhandle budsjett og enkeltsaker med de andre partiene. Og på venstresiden finner vi en bukett av partier som er jevnstore – Rødt, SV, Senterpartiet og MDG – der tre av de fire er partier som fikk grønt lys i Naturvernforbundets guide. Det betyr at det finnes muligheter for å enes om en offensiv politikk for natur og miljø.

Fakta

Saker det er flertall for i det nye Stortinget, ifølge Naturvernforbundets partiguide:

- Starte restaurering av minst 30 prosent av arealene med forringede økosystemer på land, i elver og innsjøer, langs kysten og i havet innen 2030
- Etablere en ny marin verneplan for norske havområder i tråd med forpliktelser i den globale naturavtalen
- Innføre forbud mot nedbygging av myr
- Iverksette storsatsing for å redusere utslipp fra kloakk, industri og landbruk til Oslofjorden
- Opprettholde Norges forpliktende samarbeid med EU i klimapolitikken
- Sikre virkemidler som realiserer karbonfangst og -lagring for utslipp fra sementindustrien
- Holde Lofoten, Vesterålen og Senja fri for utvinning av olje og gass
- Lage en opptrappingsplan for klimafinansiering til utslippskutt og klimatilpasning i land i sør
- Spare minst 10 terawattimer (TWh) strøm i eksisterende bygg innen 2030
- Sørge for utstrakt bygging av solkraft på bygg, infrastruktur og grå arealer
- Prioritere bruk av knappe bio- og kraftressurser der de gir størst miljø- og samfunnsnytte
- Stanse elektrifiseringen av olje- og gassinstallasjoner med kraft fra land
- Innføre flere produsentansvarsordninger for produkter som selges i Norge for å redusere miljøbelastningen

Bredt flertall for ren Oslofjord

På besøk hos NRKs «Mørk og makta» ble statsminister Jonas Gahr Støre før valget spurt om hvilke saker han ville løst med en gang om han hadde rent flertall. Her ble Oslofjorden nevnt, som en av to saker. Opprydding i Oslofjorden er en sak som har et bredt flertall bak seg i det nye Stortinget, og en av sakene som Naturvernforbundet fokuserte på før valget.

– Vi har tatt med alle partiene på rotur, bortsett fra Frp som dessverre ikke fant tid. Og vi kan berolige med at Arbeiderpartiet har stortingsflertallet med seg for kraftfulle tiltak for å redusere nitrogentilførsel og verne om strand- og kantsone. Miljøpartiene går gjerne lenger. De backer også Arbeiderpartiets løfter om forbud mot nedbygging av myr, offensive energisparemål og representativt vern til lands og til vanns, kommenterer nestleder Pernille Bonnevie Hansen i Naturvernforbundet. ■

Tre naturvernere om friluftsliv

Friluftslivets år er snart over, og Naturvernforbundet har hatt aktiviteter over hele landet. Lagene har arrangert salamandersafari, toppturer, bålturner, soppkurs, overnatting i låvvu, og mye mer.

Felles for disse aktivitetene er at de senker terskelen for å dra ut. Friluftssopplevelser er godt for både kropp og sjel, spesielt hvis

vi tilbringer tid utendørs sammen med andre. I tillegg kan det å være ute i naturen også gi oss en sterkere motivasjon for å verne naturen og til å engasjere seg politisk.

Vi har snakket med tre naturvernere om deres forhold til friluftsliv og hvor de henter engasjementet sitt fra.

Amund Hagen Kristiansen

Fylkessekretær i Naturvernforbundet i Innlandet

1. Hva liker du ved å være ute i naturen?

Ute i naturen er jeg nærmere det jeg opplever som ekte. Naturen er både vakker og ærlig. Man må kle seg godt, opptre respektfullt og være til stede i avgjørelser og veivalg. Stillheten gir tid for ettertanke og ro. Men, er det kaldt og krevende forhold er det også godt å komme hjem igjen. Naturen gir livet kontraster.

2. Hvor henter du motivasjon til å engasjere deg?

Engasjement går alltid litt opp og ned. Det er krevende å jobbe for ivaretagelse av naturen, og samtidig se at samfunnet gjør så mye negativt for økosystemene rundt oss, og i det lange løp oss selv. Fellesskap med andre som engasjerer seg, og viten om at naturen kan gi oss så mye mer verdi enn de vi måler etter i vårt økonomiske tankesett, gjør at jeg fortsetter å engasjere meg.

3. Hva er ditt beste friluftstips til de som vil oppleve mer i naturen?

Mitt beste friluftstips er å gå ut døra der du bor! Gå til en nærskog, et høydedrag eller innsjø, noe som er tilgjengelig til fots eller med sykkel. Ikke les i kataloger, eller oppsøk et hotspot. Finn din egen nærnatur, og utforsk den.

Isak Gregers Eriksen

Leder i Natur og Ungdom i Akershus

1. Hva er ditt beste friluftstips til de som vil oppleve mer i naturen?

Aller best når jeg er i naturen liker jeg å høste noe, enten det er bær, sopp, fisk, bilder eller vilt. Da sitter jeg liksom igjen med noe håndfast etter turen, i tillegg til opplevelsen.

2. Hvor henter du motivasjon til å engasjere deg?

Mye av motivasjonen for engasjementet henter jeg gjennom bruk av naturen, av frykt for at jeg ikke skal kunne bruke eller høste av den lenger. Hadde jeg ikke hatt glede av naturen så hadde jeg ikke hatt noen motivasjon til å kjempe for den.

3. Hva er ditt beste friluftstips til de som vil oppleve mer i naturen?

For å oppleve mye i naturen må man av og til være ute over litt tid, men det betyr ikke at man må gå så sykt langt! Det holder å rusle en tur akkurat så lang man selv vil. Så oppnår man jo ofte de samme opplevelsene i løpet av mange små turer, som på en lengre tur! De råeste opplevelsene synes jeg er i områder som føles som villmark, men som ikke nødvendigvis må være langt unna folk. Hurummarka og Nordmarka er gode eksempler på områder som kan gi den mektige villmarksfølelsen!

Hanna Lie Bakken

Fylkesleder i Naturvernforbundet Sogn og Fjordane

1. Hva liker du ved å være ute i naturen?

Eg likar at naturen triggjar alle sansane våre, i alle fall om ein slepp naturen «inn». Eg likar kjensla av å vera fri, og av å vera ein liten del av det enorme og litt uhåndgripelige vi kallar natur.

2. Hvor henter du motivasjon til å engasjere deg?

Den største motivasjonen for mitt engasjement er andre som er engasjerte! Ved å delta på møter, turar og kurs får eg ny kunnskap, inspirasjon og smittande naturglede frå andre.

3. Hva er ditt beste friluftstips til de som vil oppleve mer i naturen?

Kom deg ut saman med nokon som er nysgjerrige og som let seg fasinere av omgjevnadane sine. Naturen er ein ypparleg stad å la fantasien få spelerom.

Hvorfor klimasirkus?

Kristian Skjellum Aas
Redaktør,
Natur & miljø

En av de store grunnene til at klimakutt er vanskelig, er at fordelene i liten grad blir synlige der det kuttes.

NÅR DU FÅR dette bladet i hendene, er vi midt i årets største klimapolitiske happening. De årlige klimatoppmøtene har vokst ut av alle håndterbare proporsjoner. Da klimatoppmøtet i København ble holdt i 2009, var det 35 000 personer som var akkreditert til å delta. Det var da det største møtet FN noensinne hadde hatt. I forfjor i Dubai var over 80 000 personer akkreditert – i tillegg til alle aktører på utsiden av sperringene.

Hotellkapasitet og konferansefasiliteter i Belém i Brasil begrenser antallet som kan delta i år. Men er det virkelig på gigantomter som dette, med deltakelse fra alle land samt interesseorganisasjoner, næringsliv, aktivister, selgere, tradere og påvirkingsagenter av alle slag at vi stanser klimaendringene og redder naturen?

EN AV DE STORE GRUNNENE til at klimakutt er vanskelig, er at fordelene i liten grad blir synlige der det kuttes. Kutter du lokal forurensning i en by, er det beboerne i akkurat din by som får fordelene – og det kan man vinne valg på. Men kutter du klimagassutslippene, blir fordelene likt fordelt over hele kloden. Dermed blir incentivene for å gjennomføre en stram kuttpolitikk mye svakere – spesielt når andre ikke følger opp. Du vinner ikke lokalvalg på Vestlandet ved å legge ned oljeindustrien for diffuse, tungt målbare globale fordeler.

Derfor er det nødvendig med en sterk, internasjonal avtale som sikrer at alle er med. Parisavtalen var et forsøk på å lage en avtale der alle land kan yte etter evne, og beholde styringen over detaljene i klimapolitikken selv. Og det har virket – men ikke godt og raskt nok. Husk: Vi skal halvere globale utslipp innen 2030, og få de til å gå mot null innen 2050, for å stabilisere klimaet. Hvis ikke blir det flere stormer, mer ekstremvær, svikt i avlinger, tap

av naturtyper, forsuring av havet, flere ras og et mer ulevelig klima for alle på kloden – noe som er mye dyrere og mer ubehagelig enn å kutte utslipp nå.

ALLE LAND har områder der de mener at de fortsatt bør få lov til å slippe ut klimagasser, eller bidra til at andre gjør det. For Norge er det olje- og gassutvinning, samt flytrafikk, som er «hellige» områder. For India er det spørsmålet om å få nok energi til å fortsette den økonomiske utviklingen. For Russland er det hensynet til militær industri og makt. For oljelandene i Midtøsten er det temmelig åpenbart hva de vil ta vare på. For Australia er det kullindustrien. En internasjonal avtale spiller her en viktig rolle, for å tilby en byrdefordeling som gjør at fordelene som hele kloden vil oppleve, blir forlokkende også for enkeltland og -aktører.

Men i bunn og grunn er alle utslipp lokale, selv om problemet er globalt. Skal vi lykkes, må vi skape forståelse for at alle må være med på å kutte mest mulig. Her er en internasjonal avtale viktig for å kunne vise og vite at også andre gjør sin del. Men da er det ikke detaljbeslutningene på klimatoppmøtet som er viktigst for å løse klimaproblemet. Det er summen av alle de beslutningene vi alle gjør hver dag – på alle plan. Privat, på jobb, for bedriften vi jobber i, i kommunestyre, fylkesting og i hvert enkelt land. Og her vil organisasjoner som Naturvernforbundet kunne spille en stor rolle for å påvirke klimabeslutninger som tas – i alle ledd.

KLIMAET REDDES IKKE av at flest mulig drar på klimatoppmøte – men ved at alle aktører, på alle plan, tar de riktige beslutningene i sin hverdag. En internasjonal avtale må sikre at alle tar de riktige beslutningene for klima, natur og miljø. ■

**Natur
& miljø**

Utgiver:
Naturvernforbundet
Mariboes gate 8, 0183 Oslo, Norge.
Telefon 23 10 96 10
Telefaks 23 10 96 11
E-post: redaksjonen@naturvernforbundet.no

Redaktør:
Kristian Skjellum Aas
ka@naturvernforbundet.no
Journalist: Tor Bjarne Christensen
tbc@naturvernforbundet.no
Journalist: Rikke Agerup
ra@naturvernforbundet.no

Annonser: Salgsfabrikken, tlf 919 03 867
Layout: Ketill Berger, Film & Form
Trykkeri: Ålgård Offset AS

Abonnement:
Første år: 195,-
Bedrifter/institusjoner: 700,-
Enkeltpersoner: 360,-
Bestilles hos medlem@naturvernforbundet.no
Naturvernforbundet innestår ikke for miljøvennligheten til de bedrifter, tjenester eller produkter som det annonseres for i Natur & miljø.

 Naturvernforbundet

 Fagpressen

Gi skogen i gave

Årets julekampanje er en gave til Naturvernforbundet fra kunstfotograf Johanne Nyborg. Ved å gi en gave til naturen kan du få unike fotografier i begrenset opplag, plakater eller julegavekort (fra 350 kroner).

Bildene er tatt i Pasvik i Finnmark ved Øvre Pasvik Nasjonalpark. En nasjonalpark som ble etablert mye på grunn av innsats fra blant annet Naturvernforbundet. Dette området er helt unikt og en av de største sammenhengende urskogområdene vi har igjen. En av våre viktigste skogsaker er et helhetlig vern av skogen i Pasvik. Gi en julegave med mening og bidra til å verne noe av det mest verdifulle vi har av norsk natur.

**Se alle bildene og bestill på
naturvernforbundet.no**

Johanne Nyborg (1994) er fotograf og visuell kunstner. Ho gav ut si første fotobok Geitmyra i 2022, og debuterte på Høstutstillingen i 2025. Johanne arbeider med langvarige, personlege prosjekt i krysninga dokumentar og kunst. Prosjekta hennar utforskar tema kring menneskets forhold til naturen og andre artar.

A close-up photograph showing a person's hand pouring a mixture of vegetables and meat from a white pot into a grey trash bin. The food is being discarded, illustrating the concept of food waste.

Mat for ingen

Hver eneste dag kastes 1237 tonn spiselig mat i Norge. Mer enn 40 prosent av dette kastes i husstandene, av oss forbrukere. Så hva kan vi gjøre med det? Og hvor mye natur og utslipp kan vi spare på å bruke maten vår mer fornuftig? ➤

Tekst: KRISTIAN SKJELLUM AAS
ka@naturvernforbundet.no

På verdensbasis kastes
rundt en tredel av all mat
som produseres. Hva kan vi
gjøre med det?

Foto: Andrey Popov/Istockphoto.com

Ifølge FN er rundt en tredel av jordas landareal dyrket mark. Her produseres korn, grønnsaker, dyrefôr – det meste av maten vi trenger. Matproduksjon tar mye energi, bruker store mengder vann og krever gjødsel og næring fra lufta og jorda. Når maten er ferdig, skal den transporteres, foredles, emballeres og selges. Regner du sammen, blir påvirkningen stor – på både klima og natur. Store arealer brukes til å produsere mat som ikke blir spist, og masse energi, vann og gjødsel går med i prosessen. Hvis vi kan minske matsvinnet, kan vi brødfø flere uten å bygge ned mer natur, slippe ut mer klimagasser eller bruke mer energi. Høres ut som en lur løsning, sant?

En tredel kastes

Likevel – på verdensbasis kastes rundt en tredel av all mat som blir produsert. Svinnet

På verdensbasis kastes rundt en tredel av all mat som blir produsert

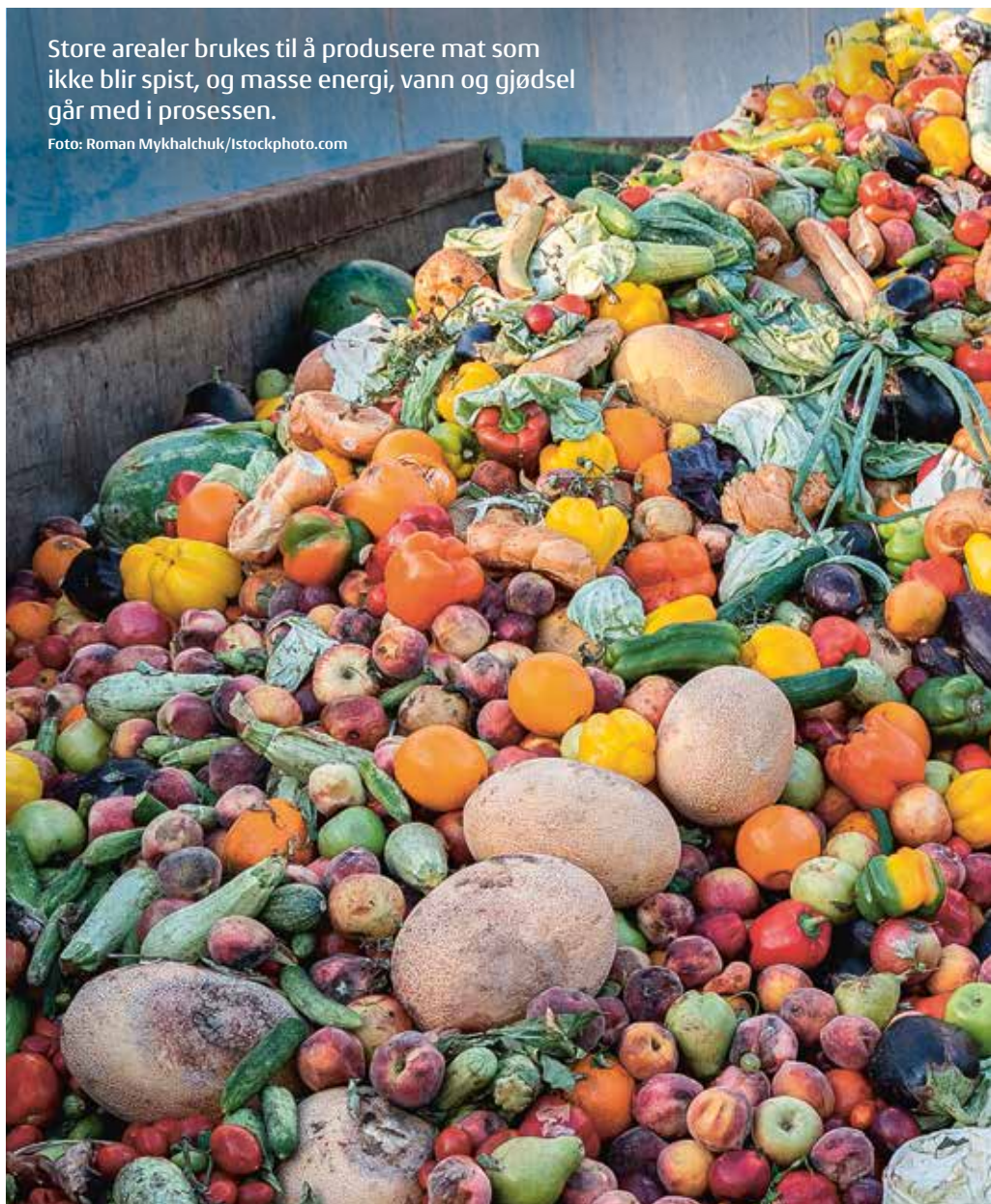
skjer i alle ledd. I produksjonen, i foredlingen, under transport, i omsetningsleddet og hos oss forbrukere. Det skjer også før maten blir til mat – for eksempel med oppdrettslakks som dør i merdene

– og ved at både dyrkede og ville matresurser ikke blir høstet. Dette svinnet er ikke regnet med i tallene i denne artikkelen, og utgjør mye. Men når vi ser på svinnet av spiselig mat – det som er høstet eller slaktet, og produsert for å være mat – er det hos oss forbrukere at svinnet er størst.

Samtidig er trenden positiv i Norge. Matsvinnet er på vei ned. Det har vært arbeidet systematisk med å minske matsvinnet i mange år, og ForMat-prosjektet i 2010 ble startskuddet for en mer forskningsbasert tilnærming. Her deltok både dagligvarebransjen, næringsmiddelindustrien, organisasjoner og myndigheter i en dugnad for å få ned svinnet. Dette har blitt fulgt opp senere, med flere aktører, mer forskning og høyere målsetninger. Og det går riktig vei. Tidlig på 2000-tallet ble rundt en femtedel av all maten vi bærer hjem kastet – nå er det rundt en sjettedel. Samme trend sees innen jordbruket, innen industrien og, spesielt, blant dagligvarekjedene. Stort fokus på kasting av spiselig mat har ført til handling. Men fortsatt er matsvinnet for stort.

Store arealer brukes til å produsere mat som ikke blir spist, og masse energi, vann og gjødsel går med i prosessen.

Foto: Roman Mykhalchuk/Istockphoto.com

Det norske matsvinnet: Ca. 451 600 tonn i 2023

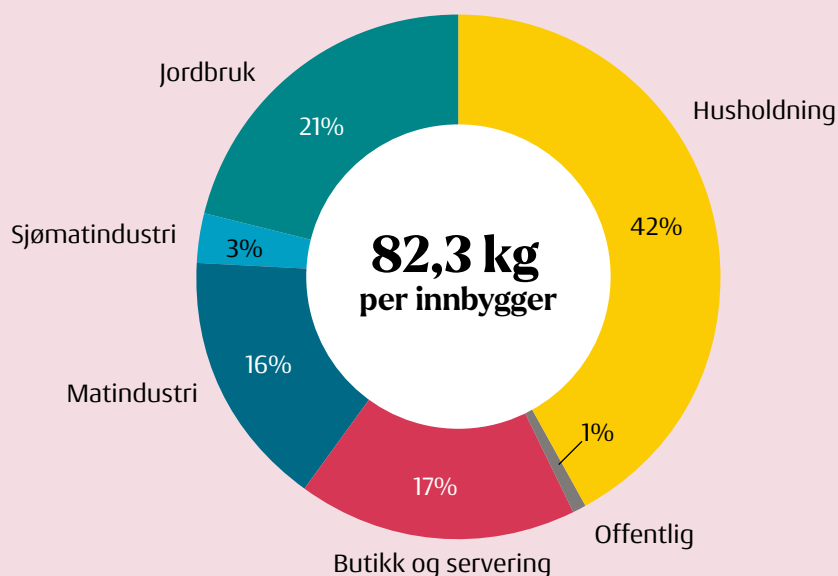

Foto: Roman Mykhailchuk, iStock

Utvalg og lov

I 2023 ble det satt ned et matsvinnutvalg, som leverte sin rapport i begynnelsen av 2024. De konkluderte med at det offisielle målet, med en halvering av matsvinnet fra 2016 til 2030, ikke var realistisk uten sterkere tiltak. 33 tiltak ble foreslått, og rapporten dannet grunnlaget for matsvinnloven som ble vedtatt i juni 2025. Nå utarbeides forskriftene til denne loven.

– Forskriftene blir viktig for hvor sterk og slagkraftig loven blir. «The devil is in the details», forteller Aina Elstad Stensgård. Hun satt i matsvinnutvalget, og jobbet tidligere som forsker for Norsk institutt for bærekraftsforskning (NORSUS), som er et av de fremste fagmiljøene i Norge for forskning på matsvinn. Stensgård har senere blitt ansatt i Norgesgruppen for å jobbe med samme fagfelt, men uttaler seg i denne artikkelen som NORSUS-forsker og utvalgsmedlem.

Aina Elstad Stensgård

Krav om tiltaksplan og donasjoner

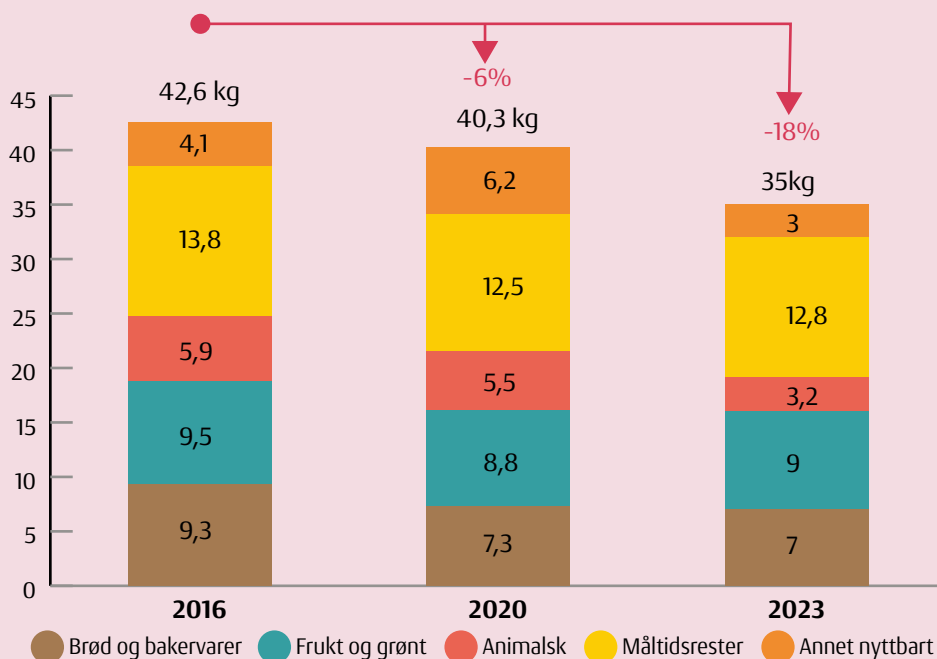
– Lovens krav om at mat som ikke selges skal doneres til matsentraler eller lignende der det er mulig, er viktig. Men det aller viktigste i loven er at både produsent- og salgsledet pålegges å kartlegge, vurdere og forebygge risikoen for matsvinn i egen virksomhet, utarbeide en tiltaksplan for å forebygge og redusere matsvinnet og iverksette tiltak. Men her er det viktig at den opprinnelige tanken beholdes i forskriftene – at man også skal vurdere om bedriftens virksomhet fører til matsvinn i andre ledd, som produsent- eller forbrukerleddet. Dette kan få betydning for pakningsstørrelser, krav om størrelse og form på grønnsaker og så videre – og sikre at mer av det som blir produsert faktisk brukes til mat, forklarer Stensgård.

Hva kan vi gjøre?

Optimale pakningsstørrelser, gode logistikkjeder mellom produsenter, foredlere og butikker og vurdering av egen påvirkning på matsvinn er vel og bra. Men hva kan vi forbrukere gjøre? Du og jeg? NORSUS har forsket på det også. De tar utgangspunkt i fem «kritiske matsvinnøyeblikk» som internasjonal matsvinnforskning har vist at er viktige. Dette er tidspunktene vi gjør aktive valg som påvirker om maten blir kastet eller ikke: planlegging, innkjøp, lagring, tilberedning og spising/rydding.

Sigrd Møyner Hohle er PhD i psykologi, tid-

Matsvinn i norske husholdninger fra 2016–2023

ligere journalist og matsvinnforsker hos NOR-SUS. Adferdsendringer er et av hennes spesialfelter. Hun forteller at de måler matsvinnet i husholdningene på to ulike måter – med spør-

Sigrid
Møyner
Hohle

reundersøkelser og plukkanalyser, på oppdrag fra Matvett.

– I spørreundersøkelser rapporterer de aller fleste at de kaster mindre mat enn de egentlig gjør. Det er jo ingen som ønsker å kaste mat – det er en systemsvikt, ikke en ønsket handling. De aller fleste er oppdratt til at vi ikke

skal kaste mat, sier Hohle.

Hun forteller at det er enkeltpersonhusholdningene, de som kun består av én person, som kaster mest per person.

– De oppgir til og med at de kaster mer per person enn familier som har barn eller ungdom som bor hjemme.

Mange funksjoner

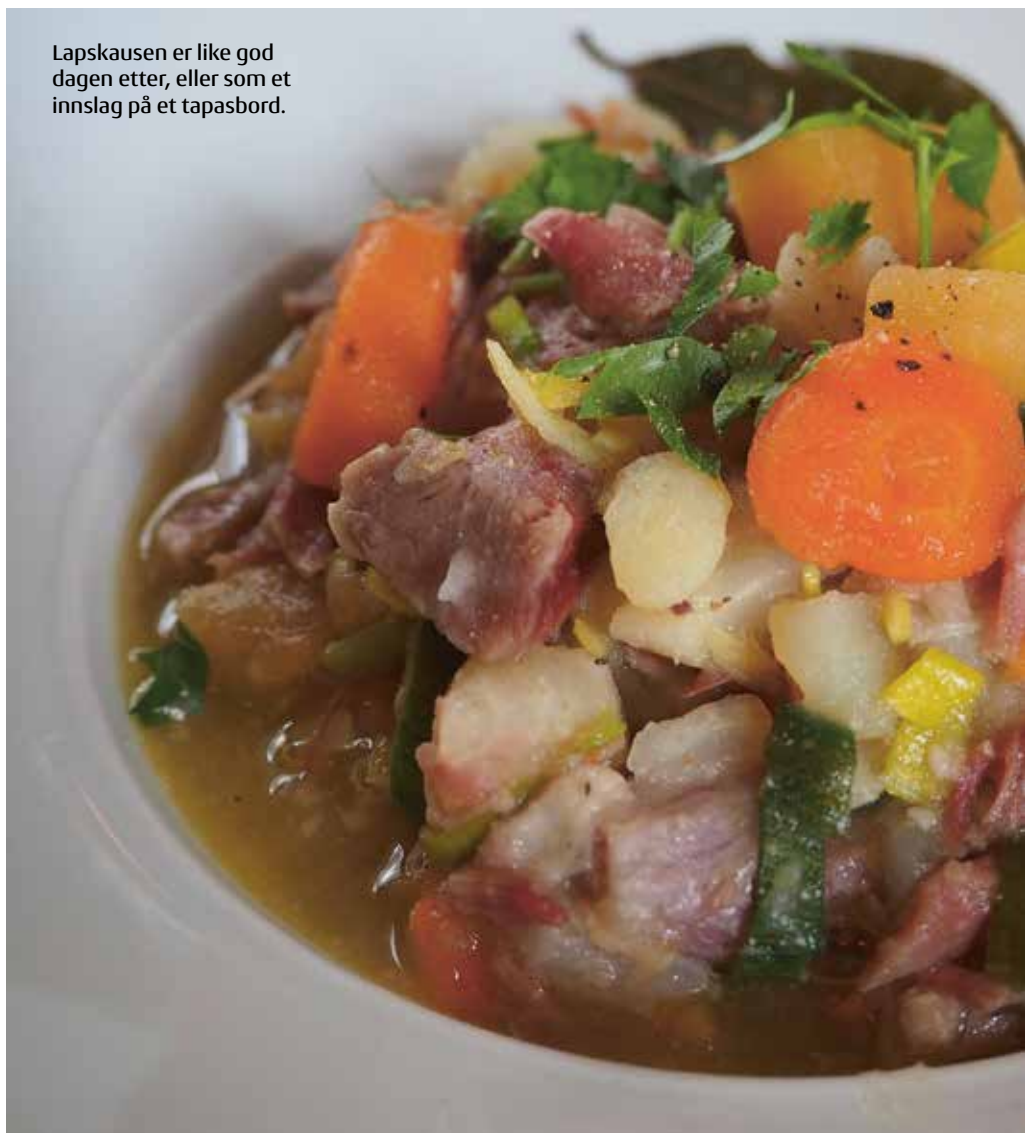
Hvorfor spiser vi – og hvordan? Det er en hel skog av ulike mål vi vil oppnå når vi spiser, og når vi velger hva vi vil spise. Selvfølgelig skal vi bli mette. Men maten skal gjerne også smake godt. Den skal være sunn, ren og fristende. Den må ta passelig med tid å tilberede, råvarene må være tilgjengelige og tilberedningen må ikke være for komplisert. I tillegg vil man gjerne lage noe alle liker – samtidig som mange gjerne vil smake nye ting. Det skal være nok mat til at alle blir mette – men appetitten er ulik fra dag til dag. Det som var for mye mat i går kan være for lite mat i morgen. Mange forsøker også å følge kostholdsråd, og øke mengden grønnsaker og fisk i kostholdet. Samtidig skal ikke maten være for dyr. I tillegg er mat en viktig sosial markør.

De som kaster minst mat, er de som er flinke til å planlegge at restene brukes inn i nye måltider

Om du har østers til middag, gir det helt andre signaler til omverden enn om du går for koteletter, kjøttkaker eller vegetarburger.

– Med så mange mål som skal oppnås, er det uunngåelig at det oppstår matrester – både i form av råvarerester og måltidsrester. Årsakene kan være at man har kjøpt inn eller lagd for mye mat, mangler kunnskap om hvordan man bruker hele råvaren,

Lapskausen er like god dagen etter, eller som et innslag på et tapasbord.

eller hvordan man oppbevarer rester riktig. Vi ser at de som kaster minst mat, er de som er flinke til å planlegge at restene brukes inn i nye måltider, forklarer Hohle.

Bruk det vi har

Så det viktigste tiltaket for oss forbrukere er å se hva vi har i kjøleskap, kjøkkenskap og fryser – og planlegge hvordan vi kan bruke den maten vi allerede har. Vi kan også sørge for at det er rom for restemiddager, og tilegne oss mer kunnskap om matlaging slik at restene kan inngå som del av et nytt måltid. Å bruke restene fra laksemiddagen som pålegg, eller krydre opp lapskauslanten så den kan inngå som en del av et «restebord» – kall det gjerne tapas, det høres mer fancy ut – som en hverdagsmiddag.

– Min matsvinnhelt er min tyske svigermor. Hun serverer rester med stolthet, selv om det er besøk. Et «tapas»-restebord med ulike retter fra dagene før, supplert med litt brød – og alle er fornøyde. Jeg har lurt på om det er mer tabu å servere rester i Norge enn i andre land – men de kan jo inngå, også i «finere» sammenhenger, uten at vi fokuserer på at det er rester, sier Hohle.

Er rester ekkelt?

Som psykologiforsker er Hohle opptatt av å finne ut hvorfor folk gjør som de gjør. Og når det gjelder restemat er holdningene og følelsene våre svært varierende – og kanskje litt overraskende?

– Folk er veldig forskjellige på hvor ekkelt de synes det er med restemat. Er uperfekt eller gammel mat ekkelt – eller er det noe du kunne ha tenkt deg å spise? Spiser du epler med trykkmerker? Ost som det er skåret bort mugg fra? Avocado med brunfarget kjøtt? Hvor mye avsky slik «uperfekt» mat vekker varierer veldig mellom personer. Det er naturlig og evolusjonært smart at vi opplever avsky overfor mat som har blitt så gammel at den ikke er bra for oss å spise, men noen har utviklet en oversensitivitet, og opplever den samme type avsky overfor mat som er fullt spiselig. Og er du mer sensitiv, kaster du mer mat og er mer skeptisk til å spise rester, forklarer Hohle.

Kan dette endres? Hvilken mat som oppleves som ekkelt varierer mellom kulturer. Hohles teori er at familiekultur kan ha mye å si for hvor akseptert det er å spise restemat og uperfekt mat. Er du oppvokst med å se at

Foto: Matt Lancashire's via Flickr.com, CC BY-NC 2.0

dårlige deler av grønnsaker skjæres bort og resten spises, og at måltidsrester serveres dagen etter? Eller kastes alt som ikke er helt ferskt eller estetisk perfekt?

Sammensatt problem – så hva er løsningen?

Vi må jo ha mat! Derfor bør vi faktisk spise maten som produseres, ikke kaste den. Jo mer unødvendig matsvinn, jo flere råvarer må produseres, foredles, lagres, transporteres og selges for å mette oss. Da blir påvirkningen på naturen og miljøet større enn den ville ha blitt om vi klarte å spise mer av den maten vi allerede har.

Samtidig er det umulig å komme ned i null matsvinn. Potensialet for svinn er stort i alle ledd, og vi kontrollerer ikke alle delene av prosessen. Dårlig vær under innhøsting? Dårlige vekstforhold? 3 for 2-tilbud på butikken, der du egentlig ikke trenger mer enn én? Kjøleskap som streiker, besøk som ikke dukker opp eller unger som «glemmer» matpakken? Ingen matsentraler i ditt nærmiljø? Noe mat kommer til å bli kastet. Men vi må jobbe målrettet med å minske svinn – til det beste for natur, miljø og lommeboka vår. ■

Hva er egentlig matsvinn?

Det må da være enkelt å kutte matsvinnet? Det er jo bare å spise opp maten?

Vel, det er ikke så lett som det høre ut som. For hva er det egentlig vi regner som matsvinn? Hvordan skal vi beregne det? Og hva kan egentlig gjøres med det?

Tekst: KRISTIAN SKJELLUM AAS
ka@naturvernforbundet.no

Det er åpenbart at brødsalken du kaster i søpla er matsvinn. Det samme er middagsrestene som har stått for lenge i kjøleskapet, og nærmest går i ett med matavfallsposen. Men hva med potet-skrellet? Skinn og bein fra fisk og kjøtt? Og hva med melkeskvetten eller juice-slanten du tømmer ut – den som ikke havner i statistikken når man studerer innholdet i matavfallsposene?

Hva er ikke matsvinn?

Matsvinn skjer ikke bare hjemme hos deg. Også når maten produseres, foredles og transporteres skjer det ting som gjør at mat ikke blir spist. Kornet som ikke fikk god nok kvalitet for å bruke til brødbaking, og som ender opp som dyrefôr – er det matsvinn? Hva med eggene som ødelegges under transport? Avskjær fra maskinskrelte grønnsaker? Sauene som aldri kommer hjem fra beite? Oppdrettslaksen som dør i merdene – eller guttekyllingene som avlives med en gang de er født, fordi de ikke kan produsere egg? Potetene som pløyes tilbake i jorda, istedenfor å høstes – fordi de har blitt ødelagt av fuktighet og råte?

Alle bærene, soppene, urtene og plantene som står i naturen og kan spises, men aldri blir plukket? Er det matsvinn? Ifølge avgrensningen som gjøres i Norge, fra matsvinnutvalget og bransjeavtalen for matsvinn, er ikke noe av dette regnet som matsvinn.

Ulike definisjoner gir ulikt resultat

Når ulike aktører snakker om matsvinn og matavfall, legger de ulike definisjoner og avgrensninger til grunn. FN tar ikke med mat som kastes mellom høstings- og foredlingstidspunktet i sin definisjon. Hverken FN eller EU regner menneske-mat som brukes som dyrefor som matsvinn – mens den norske bransjeavtalen regner dette som svinn. Mat som aldri høstes, slaktes eller plukkes regnes ikke som matsvinn av noen av aktørene.

Så det gjelder å holde tunga rett i munnen. Forskjellige definisjoner gir ulik problembeskrivelse. Med den offisielle norske avgrensningen er husholdningene, altså du og jeg og alle andre, skyld i rundt 40 prosent av matsvinnet. Men legger du en bredere definisjon til grunn, blir bildet et annet. I 2023 døde 62,8 millioner oppdrettslaks i merdene. Gitt at disse kunne ha oppnådd en slaktevekt på 3 kilo, snakker vi om over 180 000 tonn laks – men slaktevekten er ofte høyere enn dette. Til sammenligning er det totale registrerte matsvinnet i Norge på 450 000 tonn per år.

Skjer over alt

Matsvinn skjer altså både i produksjon, foredling, transport, dagligvarehandel og hjemme hos oss forbrukere. Matsvinnutvalget, som kom med sin rapport i 2024, anbefaler 33 tiltak fordelt over hele kjeden. Målet er å halvere matsvinnet fra 2016-nivå innen 2030. Men da må alle bidra – hele veien fra jord til bord. ■

– Vi kan avkrefte myten om at Norge er et land som kun egner seg til produksjon av gress og grovfôr. Det stemmer ikke, sier Bob van Oort, leder for forskningsprosjektet VOM – Virkemidler for omstilling av matsystemet.

Foto: Privat

Matsystem i endring

Hvordan vil fremtidens mat-system se ut? På en konferanse i slutten av oktober ble resultatene fra tre omfattende forskningsprosjekter presentert. Og her var det lite science fiction, pillemat og pulver – og mye omstilling, utvikling og tiltak på bred front.

Tekst: KRISTIAN SKJELLUM AAS
ka@naturvernforbundet.no

– Vi kan først og fremst avkrefte myten om at Norge er et land som kun egner seg til produksjon av gress og grovfôr. Det stemmer rett og slett ikke, sier Bob van Oort. Han

er seniorforsker for CICERO, og har ledet forskningsprosjektet med den megetsigende forkortelsen VOM – Virkemidler for omstilling av matsystemet. Sammen med to andre store, brede forskningsprosjekter ble resultatene presentert på en større konferanse i slutten av oktober.

– VOM har vært et bredt prosjekt, der vi har sett på muligheter og behov for omstilling av det norske matsystemet, sett i forhold til kostholdsråd, klimamål og ulike typer bærekraft. Alt fra matproduksjon via mottak og prosessering til etterspørsel, forbruk og matpolitikk har vært med i prosjektet, forteller van Oort.

To tredeler til dyrefôr

Kostholdsrådene anbefaler oss å spise mindre kjøtt, og mer plantebasert mat. I Norge har jordbruket tradisjonelt vært sterkt innrettet mot kjøtt og melk, mens planteproduk-

sjonen i stor grad har vært produksjon av fôr for å understøtte husdyrholdet. To tredeler av det dyrkede arealet i Norge brukes ifølge statistikk fra Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO) til innmarksbeite eller grovfôrproduksjon. Kornproduksjon dominerer resten, hvorav igjen mye går til husdyrfôr.

– Vi har testet dyrking av ulike typer grønnsaker og bønner på arealer fra sør til nord i landet, og vår konklusjon er at vi enkelt kan øke produksjonen av slike varer direkte til menneskemat kraftig. Men det må gjøres samtidig med at man gjør tiltak på etterspørselssiden. Forbrukerne må ønske å spise mer norskprodusert plantemat, i tråd med kostholdsrådene, forklarer van Oort.

Mer gulrot – og mer styring

Da er det behov for en helhetlig, koordinert og langsiktig plan for å vri norsk matproduksjon i retning av det som er sunnest,

både for oss og planeten. Det er ikke nok å kun legge om produksjonen, uten å gjøre tiltak på forbrukssiden, eller omvendt. Klimamerking av mat har vært testet, og det har en effekt – selv om den ikke er særlig stor. Folk vet at kjøtt er mer klimabelastende enn annen mat, men synes det er vanskelig å velge bort en del kjøtt likevel. Gammel vane er vond å vende.

– Og det som ikke faller i smak, er kjøttestatninger. Den best likte plantebaserte maten er den som forsøker minst å ligne på kjøtt. Dette fremhever at det er bedre å presentere maten som det den faktisk er – det er veldig mye plantebasert mat som faktisk smaker godt og kan være en del av en fullverdig middag, sier van Oort.

Fremtiden er her – og den er ikke som på film

I fremtidsvisjoner fra 1960- og 70-tallet ser vi ofte den ultimate «frigjøringen» fra mat portrettert i filmer og bøker. Visjonen var at piller og kapsler skulle gi oss perfekt ernæring, så vi kunne bruke tiden på annet enn å spise og lage mat. Men heldigvis har matens helsemessige og kulturelle betydning vist seg langt mer livskraftig enn science fiction-forfattere i gamle dager gav oss inntrykk av. Tradisjonsmat er på moten, det samme er mat fra andre land og regioner. Mat har blitt opphøyd fra vomfyll til kunst – og noe av dette speiles tilbake på hva vi spiser til hverdags. Og fremtidens matsystem ser ut til å være basert mer på gamle tradisjoner og teknikker, trivsel og smak – og mindre på industriell designmat og piller. Fremtidsvisjonene tok feil, enn så lenge. Fremtiden er bønner, korn, grønnsaker og fisk – og kjøtt, men i mindre mengder enn i dag.

Hvorfor omstille?

Men hvorfor må vi egentlig omstille matproduksjonen? Vel, rundt ti prosent av norske klimagassutslipp kommer herfra, og mye mer når vi ser på matutslipp fram til forbruket. Da er det på verdensbasis en tredjedel av alle utslippene. I tillegg brukes store arealer til matproduksjon – enten som dyrket mark eller til utmarksbeite, havbruk eller andre ting. Og det er viktig å bruke disse ressursene på en effektiv måte. Arealene våre er under press. Klimagassutslippene skal ned mot null i 2050. Så selv om den store andelen av utslipp kommer fra forbrenning av fossile energikilder, fra industrien og fra

transport, må det gjøres tiltak i alle sektorer for å få ned klimapåvirkningen. Også i matproduksjonen.

– Og dette henger godt sammen med kostholdsrådene. En mindre klima- og arealintensiv matproduksjon er sunnere for oss. Men da trenger vi en klar plan, ikke motstridende politiske signaler som spriker i alle retninger. Det gir usikkerhet for hvilken vei næringen bør gå, og hvor de skal investere, sier van Oort.

Sprikende signaler

Omstilling er nemlig ikke særlig populært. Når signalene fra myndighetene spriker, ender man fort opp med å gjøre som man alltid har gjort. Men klarer man å få til langsiktige endringer gjennom en planlagt justering av kursen, der man får med seg både

matprodusenter, industri, omsetningsledd og forbrukere, er sjansen større for å få de resultatene man vil. Nemlig sunnere og bedre norsk mat, med mindre negativ påvirkning på natur og klima.

– Vi bør satse på småbønder, planteproduksjon og klimatilpasning. Samtidig må vi bygge en stolthet overfor produksjonen av norsk plantebasert mat. Prisen på maten ut til forbrukerne er viktig for at folk faktisk skal kjøpe, bruke og spise den. Det trengs også undervisning og kunnskap – vi bør slå sammen de ulike opplysningskontorene for ulike typer mat, og heller lage ett felles opplysningskontor som styrer med kostholdsrådene som ledesnor. Vi har en haug av virkemidler for å bygge et matsystem i fremtiden som er bedre for alle. Men da må vi være tydelige, sier van Oort. ■

Vi ønsker **MER** avfall

...I riktig dunk

Alt vi får riktig, får et nytt liv

Lofoten Avfallsselskap IKS håndterer avfall
i Lofoten og bidrar til at det blir ressurser

– Behøver ikke å være vanskelig!

– Det er enkelt å spise miljøvennlig. Det er bare å stille om hodet litt, sier Thomas Cottis. Han er høyskolelektor i landbruk og klimakunnskap ved Høgskolen i Innlandet, aktiv i Naturvernforbundet og mangeårig miljøforkjemper.

Tekst: KRISTIAN S. AAS
ka@naturvernforbundet.no

– Hva skal folk ete?

Så enkelt, og så vanskelig. «Her i Norge spiser vi svin, drikker alkohol og viser ansiktet vårt», meldte daværende innvandrings- og integreringsminister, nå FrP-leder, Sylvi Listhaug på Facebook i 2016. Dette var det store gjennombruddet for mat (og drikke, for den saks skyld) som identitetspolitikk på høyeste nivå i norsk politisk debatt. En og annen veganer i MDG kunne ikke demme opp for det.

Ribbe som identitetsmarkør

Siden har et utvalg miljøvernскеptikere postet bilde av juleribba si på ymse sosiale medier med ujevne mellomrom – fordi de vet at det signaliserer langt mer enn at man liker å spise ribbe. Mat har blitt et symbol, en fane du bærer høyt for å vise hvem du er. Men blir du det du spiser – eller spiser du det du er? Eller det du vil bli? Uansett er det ingenting i veien for ei saftig ribbe innimellom – for eksempel til jul. Men:

– Du får ti ganger mer matenergi ut av et areal matjord om du dyrker grønnsaker, bønner eller korn til menneskemat, enn om du dyrker dyrefôr og spiser dyra, sier Thomas Cottis.

Finner svar i kostråd

Energi- og miljømessig er det altså gode argumenter for å dreie mer av forbruket over mot plantekost. Det betyr ikke at du må gi

opp juleribba eller pinnekjøttet, men kanskje at du minker noe på kjøttmengden til daglig?

– Svaret på hva folk skal ete, finner vi egentlig i kostholdsrådene. Nå har vi fått solid gjennomarbeidede nordiske kostholds-råd, som så har blitt «oversatt» til norske forhold. Følger vi disse, får vi et kosthold som er bedre både for helsa, for klimaet, for naturen og som bruker mindre energi, fastholder Cottis.

Kostrådene

Her er kortversjonen av de gjeldende norske kostrådene. Helsedirektoratet har utfyllende tips og guider på sin nettside.

- Ha et variert kosthold, velg mest mat fra planteriket og spis med glede!
- Fukt, bær eller grønnsaker bør være en del av alle måltider.
- La grovt brød eller andre fullkornsprodukter være en del av flere måltider hver dag.
- Velg oftere fisk og sjømat, bønner og linser enn rødt kjøtt. Spis minst mulig bearbeidet kjøtt.
- Ha et daglig inntak av melk og meieriprodukter. Velg produkter med mindre fett.
- Godteri, snacks og søte bakevarer bør begrenses.
- Drikk vann!

– Du får ti ganger mer matenergi ut av et areal matjord om du dyrker grønn-saker, bønner eller korn til menneske-mat, enn om du dyrker dyrefôr og spiser dyra, sier Thomas Cottis.

Foto: Privat

– I tillegg er det god samfunnsøkonomi. Divisjonsdirektør for folkehelse i Helsedirektoratet, Linda Granlund, mener samfunnet kunne ha spart mellom 250 og 300 milliarder kroner årlig hvis alle fulgte kostholdsrådene. De er gjennomarbeidet og godt dokumenterte. Den fremvisningen av kjøtt som identitetsmarkør, det er en irrasjonell trend, sier Cottis.

Mye plantemat

Selv sverger han til å gjøre det enkelt. Det er overraskende mye av norsk tradisjonsmat som er plantebasert. Fra 1959 til i dag har mengden kjøtt hver av oss nordmenn spiser, blitt doblet. Og tradisjonsmaten er jo noe som henger igjen fra gammelt av – så da er det naturlig at mange retter har mindre kjøtt i seg enn dagens trendmat. Brød er en grunnpilar i norsk kosthold – det samme er grøt. Pannekaker, tomatsuppe, raspeball, betasuppe – svært mye tradisjonell norsk mat består i hovedsak av grønnsaker, med en liten andel kjøtt for å gi smak. Og alt serveres – oftest – med poteter.

Samtidig er det mye av trendmaten som

er importert fra utlandet, som pizza, pasta, wokretter, indiske curryer, falafel, poke bowl, taco, vietnamesiske baguetter og nudelretter som enten er kjøttfrie i utgangspunktet, eller kan serveres med lite kjøtt. Norges kanskje viktigste matressurs er den naturlige fisken vår – villfanget fisk som man kan kalle det. Vi kan og bør spise mye mer naturlig fisk, for helse og sjølforsyning, mener Cottis.

– Jeg oppfordrer alle til å kjøpe mest mulig norske råvarer av plantemat. Da bidrar du til endring av norsk landbruk i retning av økt sjølforsyning og mer miljø- og klimavennlig produksjon, sier Cottis.

Ikke gjør det så vanskelig!

– Når det gjelder mat så liker jeg å gjøre det enkelt i hverdagen. Mange av de flotte, nye oppskriftene på plantebasert mat kan fort bli litt avanserte, i hvert fall for en mann som skal lage middag – kjapt. Til middag steker jeg ofte bare sammen noen grønnsaker og løk – det blir godt uansett hva du har oppi. Heller på litt melk, og så varierer med godt krydder. Asiatisk den ene dagen, Meksi-

kansk den neste. Kokte eller stekte poteter i tillegg. Snadder. Og ovnsbakte grønnsaker og potetbåter, vet du – det er enkelt, det! 20 minutter i ovnen, alt på en stekeplate med litt olje og krydder. Så tar du grøt en dag og pannekaker en annen dag, og vips er de aller fleste hverdagsmiddagene kjøttfrie. Så kan du kose deg med steik på søndag, smiler Cottis.

Han skryter av Naturvernforbundets politikk med å servere i stor grad plantebasert mat på arrangementer, og ser en økt satsning på mat og miljø som en stor mulighet for lokallag som vil arbeide på nye måter.

– Mat er spennende! Folk flest er opptatt av mat. Å arrangere kvelder der folk lager mat sammen, kurs om sunn og miljøvennlig hverdagsmat, og koselige kvelder med matprat og matlaging. Kanskje kan dere invitere en lokal kokk til å komme med inspirasjon? Samarbeide med bygdekvinnelag, husmorlag, velforeninger eller andre som har interesse i samme gate? Her er mulighetene store, sier Cottis. ■

Opppskrift på bedre miljø og økonomi

Matsvinnet er over alt – men den største andelen svinn skjer i hjemmene. Hvor flink er du egentlig til å bruke opp den maten du allerede har?

Tekst: KRISTIAN SKJELLUM AAS
ka@naturvernforbundet.no

Slappe gulrøtter og et halvt, daft kålhode i grønnsakskuffa. Skolesekken til ungen er full av halv-, kvart- eller uspiste matpakker, som allerede hadde sett sine beste stunder før matpauzen for en uke siden. Og hvem er det egentlig som har tenkt å spise opp den tacoresten fra sist fredag?

Vi vet jo hva som skal til. Planlegging av innkjøp, og å lage mat som kan brukes i andre retter senere. Restemiddag når kjøleskapet blir for tomt, gjerne med kreative kombinasjoner av retter som ikke passer sammen – kanskje er det godt med risen-grynsgrøt til kyllingwok med soyasaus, hvem vet?

Men de svette, uspiste matpakkene er umulig å finne noe bruk for. Blomkålen som har fått et fint, grønt hår. Squashen

som ligger squashet bakerst i skuffa i kjøleskapet. Det er sannsynligvis umulig, i et normalt liv, å komme ned til null i matsvinn. Men alle monner drar – og litt bedre planlegging og oversikt kan spare deg for både tid, innsats og kroner.

Natur & miljø presenterer her tre universaloppskrifter som kan brukes med et bredt utvalg råvarer. Gjerne de som ble til overs da måltidet de ble innkjøpt til ble laget. Det er jo alltid en løk for mye i strømpa, eller en dæsj kjøttdeig igjen i pakken når du har laget det du vil ha. Eller ei stakkars avglemt gulrot som begynner å henge med tuppen.

Men de svette matpakkene har ikke en gang vi funnet bruk for. ■

En suppe er en perfekt måte å bruke opp grønnsaksrestene på. Kok opp vann. Finn frem det du har av grønnsaker; tomater, poteter, blomkål, kålrot, squash, gresskar – det meste passer. Buljong eller kraft gir også smak. Del i terninger, og kok alt.

Når grønnsakene er møre, moser du suppa. Hell i fløte eller rømme hvis du har skvetter stående. Tilsett krydder etter hva du har i skapet. Urter, chili, spisskummen, gurkemeie, karri – her er mulighetene mange. Smak til med salt og pepper. Vil du ha hele biter av grønnsaker oppi, tilsetter du disse etter mosing og koker til de er møre.

Serveres som den er, eller med brød. Det er også godt med kokt egg, sprøstekte brødbiter, sopp, bacon eller pølsebiter – eller noe annet crunchy eller salt – oppi suppa.

Grateng

BRUK
det du
har

Alt kan gratineres! Rester av kjøtt og/eller fisk, grønnsaker og gryteretter er en perfekt basis for en grateng. Lag en hvit saus. Smelt smør, og tilsett mel (3 ss for hver halvliter melk). Deretter sper du med melk litt etter litt, mens du visper. Smaksett med salt, pepper, buljong/kraft, urter, ost og/eller krydder. Visp inn ett egg eller to hvis du har – og vil ha en fastere grateng.

Del opp restene i mindre biter, og legg i en ildfast form. Tøm over sauseblandingen, og topp med revet ost fra en osteskalk, brødrasp fra en tørr brødsalk – eller ingenting.

Inn i ovnen på 200 grader til det er gjennomvarmt. Kan serveres med salat og brød – eller bare som den er.

Vaffel

BRUK
det du
har

Har du melkeskvetter og rømmerester i kjøleskapet? Grøtrestene fra helga? Tørre brødsalker og skiver? Vafli i vei, og bruk det du har!

Putt skvettene og restene i en bolle. Tilsett egg – 3 egg per halvliter flytende. Så pisker du det sammen. Tilsett hvetemel, opprevet brød eller grøtresten til røra har en konsistens som minner om smeltet iskem. Rør godt for å unngå klumper. Krydre etter smak – kardemomme, kanel, nellik og vaniljesukker er i hvert fall godt oppi.

Stekes i vaffeljern som vanlige vaffer – og serveres med det du måtte ha i skapet av syltetøy, ost, rømme, prim, gomme eller lignende.

Fra dette ene epletreet ble det plukket 53 kilo epler til pressing – i tillegg til epler til spising og syltetøykoking. Bildene er fra pilotprosjektet i Trondheim.

Foto: Ronny M. Danielsen

Redd eplene!

Ved å høste eplene som vokser i hagene våre bidrar vi til å minske matsvinn, til bedret folkehelse og til å holde liv i gamle eplesorter. Gjennom prosjektet PUST har Naturvernforbundet fått støtte fra Sparebankstiftelsen til å jobbe for å redusere matsvinn.

Tekst: KRISTIAN S. AAS
ka@naturvernforbundet.no

Rundt omkring i norske hager, og noen parker, vokser det epletrær. Et grovt anslag tilsier at det finnes rundt 30 000 – 50 000 trær, med 200 til 300 epler per tre. På langt nær alle eplene blir plukket! Samtidig kjøper vi eplejuice, eplemos og knasker røde epler kjøpt i butikkene. Bare 10 prosent av eplene vi spiser er dyrket i Norge.

Eplepilot

I høst har Naturvernforbundet gjennomført et pilotprosjekt for å utnytte våre hageepler

bedre. Lokallag har fått tilbud om støtte til innkjøp av eplepresser, fruktkverner og annet utstyr for å lage egen eplejuice. Noen har leid seg plass hos eksisterende eplepresserier. Flasker og etiketter er utarbeidet. Tilbudet ble svært godt mottatt i Naturvernforbundets lokallag, og har fått unge og gamle ut i hagen og opp i trærne.

– Vi har fått stor respons på pilotprosjektet. Dette er en matressurs vi absolutt bør benytte oss av, og vi vil utvikle prosjektet videre. Interessen er stor, sier Anne Guri Solem, fagrådgiver i Naturvernforbundet og prosjektleder for PUST.

Genetisk viktig

Hageepler står for en viktig del av det genetiske mangfoldet og er svært viktige for mange insekter. Det finnes over 400 eplesorter i Norge. De som dyrker epler profesjonelt, kjøper nå oftest trær dyrket fram i andre land. De gamle norske sortene, som man fortsatt kan finne i hager rundt om i landet, kan dermed lett bli glemt. Når fruktene ikke brukes, blir trærne fort sett på som lite verdifulle og kan forsvinne.

Epler er sentrale symboler i mange kultu-

rer og religioner. Vi kjenner jo historien fra Bibelen om Adam og Eva som ble jaget ut fra Edens hage for å ha spist epler. Også i Norge har epler lang kulturhistorie. For eksempel ble Osebergdronningen gravlagt med 53 vill-epler.

Svinn – uten å være det?

Hagefrukt som ikke blir brukt til noe nyttig regnes ikke som matsvinn i de offisielle, norske statistikkene. Definisjonen som brukes er at matsvinn er «alle nyttbare deler av mat, produsert for mennesker, som enten kastes eller tas ut av matkjeden til andre formål enn menneskeføde, fra tidspunktet når dyr og planter er slaktet eller høstet». I og med at eplene aldri har blitt høstet, kommer de ikke inn under denne definisjonen. Det samme gjelder bær på busker som ikke blir plukket, eller viltvoksende bær, sopp og andre spiselige vekster som ikke utnyttes.

Men de utgjør likevel en betydelig ressurs, som det er verdt å ta i bruk. For hvorfor skal vi dyrke frem store mengder epler, uten å spise dem? ■

Gode matsvinntips

Gjennom arbeidet med denne temaseksjonen, og Naturvernforbundets prosjekt «PUST» som blant annet omfatter matsvinn, har vi kommet over flere gode tips til hvordan du kan redusere ditt matsvinn-avtrykk. De deler vi her!

1. Vær nysgjerrig på matlaging

Lær deg noen flere teknikker. Utforsk forskjellige måter å bruke matrestene på. Kjøttrester kan bli taco eller pizza, grønnsaksrester kan bli stappe eller suppe. Lær deg grunnteknikkene på kjøkkenet – og bruk restene som ingrediens i neste middag. Kjøp gjerne ei god kokebok som kan inspirere til nye måter å tilberede mat på.

2. Hjelp kiosker og butikker med restene

Appen «Too Good To Go» har blitt en internasjonal suksess. Over 100 millioner brukere i 19 land kobles her med 175 000 aktive butikkpartnere for å selge unna maten som ellers ville ha blitt kastet. Den danskutviklede appløsningen har tatt Europa og Nord-Amerika med storm.

3. Pass på innkjøpene

3-for-2-tilbud, store pakker til lav pris og andre kvantumsrabatter. Fint når det gjelder hermetikk eller tørrvarer som holder i årevis, men kanskje ikke like fint for lettbederverlig frukt, grønnsaker, kjøttpålegg og fisk?

4. Oppbevar maten riktig

Riktig emballering, kjøle- og fryseteknikker – det er mye du kan gjøre for å ta vare på maten som blir for mye. Å lære seg mer om oppbevaring av mat kan fort være lønnsomt – både for planeten og lommeboka. Frysetape der du kan skrive på hva pakken inneholder og når den ble fryst ned, er en god idé.

En fornuftig måte å hjelpe butikker og kiosker med å minske matsvinnet, er å kjøpe overskuddsmat gjennom appen Too Good To Go.

Foto: Too Good To Go

5. Husk at øynene er større enn magen

Nei da, det stemmer ikke helt – men vi er kronisk flinke til å tro at vi klarer å spise mer av (god) mat enn vi faktisk klarer. Det er bedre å forsyne seg med flere små porsjoner, enn å lesse på med mat du kaster etterpå. Gjelder både hjemme og, spesielt, på bufetrestauranter og hotellfrokoster. ■

Betydelig matsvinn i landbruket

52 681 tonn mat ble kastet i jordbrukssektorens primærledd i 2023. Det er en nedgang på 15 prosent fra året før, men er likevel en betydelig mengde.

Bransjeavtalen om reduksjon av matsvinn har som mål å halvere matsvinnet fra 2016 til 2030. Og selv om nedgangen er jevn, og det tydelig jobbes bra i mange ledd for å begrense svinn, er det ikke nok til å være i rute med å nå målet. Defini-

sjonen i bransjeavtalen omfatter kun mat som har blitt til mat – altså som er høstet, slaktet eller på annen måte klargjort til å bli mat. Det betyr at grønnsaker og korn som aldri høstes, og husdyr som dør naturlig, ikke regnes med i tallet.

Rapporten «Matsvinn i jordbrukssektoren 2023» fra Landbruksdirektoratet deler opp jordbrukssektorens primærproduksjon i fem deler: grønt, melk, kjøtt, korn

og egg. Av disse står grøntsektoren for den største andelen matsvinn – 88 prosent av det totale matsvinnet som omtales i rapporten, og 9,4 prosent av all grønnsaksproduksjon. Det meste av dette er lagringsgrønnsaker som gulrøtter og poteter, der lagringen fører til forringelse av kvaliteten – men er viktig for matvaresikkerheten.

Det aller meste av matsvinnet fra grøntsektoren går til husdyrfôr. ■

Kaster du brød?

Nordmenn elsker brød, og de fleste av oss spiser det til flere av våre daglige måltider. Men vi kaster mye brød også. Mange skalker, skorper og tørre brødskiver havner i søpla, noe som har konsekvenser både for privatøkonomien og miljøet.

Siril Alm

Førsteamanuensis,
Handelshøgskolen i
Tromsø ved UiT Norges
arktiske universitet

**Med mindre
hvetepå
det globale
markedet
tyder alt på at
vi står ovenfor
en kornkrise.**

Ifølge NORSUS' matsvinnsstatistikk ble det i 2023 kastet over 61 000 tonn brød og bakervarer i Norge. For å dyrke mel til et brød kreves det en kvadratmeter matjord. Dette tilsvarer 81,5 millioner brød, og 11 418 fotballbaner med matjord som ikke blir benyttet til å mette mennesker. Mange ressurser går også tapt fordi det kreves stor arbeidsinnsats, mye utstyr og energi i alle ledd for å produsere brød.

Forbrukerne står for 63 prosent, dagligvarehandelen for 27 prosent og de resterende verdikjedeleddene for 10 prosent av dette brødsvinnet. Gjennom FNs bærekraftsmål og bransjeavtalen om å redusere matsvinnet har Norge forpliktet seg til å halvere sitt matsvinn innen 2030. Selv om svinntallene har gått ned i det siste har vi fortsatt en lang vei å gå for å nå målet for brød og bakevarer.

Forbrukerne kaster mest brød

Det er forbrukerne som kaster mest brød, og da særlig småbarnsfamiliene, viser en norsk undersøkelse. Matpakketradisjonen er nok en god forklaring på det.

Undersøkelsen viser også at de forbrukerne som kaster mer enn syv brødskiver i uka er opptatt av at brødet skal være ferskt, og er ofte mindre miljøbevisste enn andre. Forbrukerne er heller ikke så opptatt av hvordan de best mulig kan oppbevare brød. De er også dårlige på å utnytte tørt brød og skalker til å lage retter som arme ridere. Det kan skyldes mangel på kunnskap, lite bevissthet, eller at de har god økonomi. De fleste har inntil nylig hatt råd til å kaste mat.

Fri retur-avtaler

Dagligvarehandelen er de som kaster nest mest brød og bakevarer. Brød er ofte på handlelista vår, og det er viktig for butikkene å ha ferskt brød

i brødhyllene. Dermed kjøper de inn flere brød enn de klarer å selge, og gårdagens brød havner i søpla eller sendes tilbake til bakeriene. En svensk studie avdekker at de såkalte ta-tilbake-avtalene, eller fri retur-avtalene, forklarer mye av brødsvinn fra dagligvarehandelen. Dette er avtaler der bakeriene henter tilbake de usolgte brødene, og bare fakturerer butikkene for de som er solgt. Undersøkelsen viser at avtalene kan redusere butikkens motivasjon for å utføre tiltak for å redusere brødsvinn fordi svinnet ikke har økonomiske konsekvenser for dem.

EU anser dette som en urettferdig handelspraksis, og har foreslått et forbud mot slike avtaler der maktbalansen er ujevn. De små bakeriene kan ha mindre forhandlingsmakt enn de store butikkjedene, og blir tvunget til å bære kostnader for usolgt brød. Det finnes ikke oversikt over hvor utbredt slike avtaler er i Norge, men vi vet at det er en del norske matbutikker som har slike avtaler med bakeriene.

Utnyttelse av overskuddsbrød

Det er flere veier gårdsagens brød kan ta. Noen butikker selger gårdsagens brød til redusert pris, noen ganger ved hjelp av apper som TooGoodToGo. I storbyene kan overskuddsbrød distribueres via matsentraler og veldedige organisasjoner – så fremst de er pakket i lukkede poser på grunn av hygienekrav.

I områder der det er en del landbruk går mye til dyrefôr, og andre steder går brødene til kompost, biogass eller forbrenning. Å bruke brød som dyrefôr har lavere miljøpåvirkning enn å kaste det. Likevel er dette sløsing med ressurser, for andre alternativer til dyrefôr krever mindre ressurser enn det som brukes når brød i realiteten bakes for å mette dyrene.

Det har vært forsøk på å benytte brødrester i nye produkter. For eksempel har enkelte bakerier bakt surdeigsbrød, og bryggerier har brygget øl, av overskuddsbrød. Disse prosjektene har ikke lyktes så langt fordi det ikke har vært lønnsomt nok, og det har vært utfordringer knyttet til mattryggheten.

Kornkrise

Norge er ikke selvforsynt med korn. 82 prosent av kornet vi spiser er hvetepå. I 2021 ble 37 prosent av hveten importert, hovedsakelig fra Tyskland og Polen. Allerede før krigen i Ukraina var det vars-

Foto: Oxana Medvedeva, iStock

let en kornkrise. Koronapandemien hadde gjort råvaretilgang svært krevende logistikkmessig, og landene har selv hatt behov for sitt eget korn. På toppen hadde prisene for både kunstgjødsel, frakt, papiremballasje og energi skutt i været.

Russlands invasjon i Ukraina har medført at mange land i perioder har innført eksportstopp for en rekke kornslag. Tall fra analysebyrået Agri-Census viser at Russland, som er verdens største eksportør av hvete, har halvert sin hveteeksport siden de gikk til krig. Dette har medført at europeisk mathvete nå er betydelig dyrere – 62 prosent økning i prisen fra 2021 til 2022. Amerikansk mathvete har hatt hele 94 prosent økning i samme periode. Med mindre hvete på det globale markedet tyder alt på at vi står ovenfor en kornkrise.

Større selvforsyning

Det norske klimaet gjør det utfordrende å produsere korn med høy kvalitet. Derfor går mye til dyrefôr. Et tiltak for å øke selvforsyningsgraden av korn bør være at vi i større grad spiser det kornet vi allerede dyrker, som bygg og havre. Dette er kornsorter som er mer hardføre og bedre tilpasset vårt klima enn hva hvete er. Å utvikle nye kornsorter som er bedre tilpasset klimaendringene med økte temperaturer og lengre vekstsesong kan også øke selvforsyningen.

Mange løsninger

Dagligvarekjedene har de siste årene satt i gang en rekke tiltak som bidrar til redusert brødsvinn. Menys stekeplanverktøy, som baserer seg på avanserte algoritmer for å hjelpe butikkene å steke riktig mengde brød gjennom åpningstiden, er et godt eksempel. REMA 1000 selger flere av brødene sine fra frysedisk.

Men det er vi, forbrukerne, som må gjøre en større innsats om vi virkelig skal redusere brødsvinnet. En nylig undersøkelse ved UiT Norges arktiske universitet viser at det er viktig at man blir bevisst på sine daglige rutiner for hvordan vi behandler brødet vårt. Barnefamilier som veide opp brødrestene fra barnas matpakker, snakket sammen om preferanser for mengde og pålegg, samt involverte barna i tilberedningen av matpakkene, fikk redusert brødsvinnet sitt.

Andre undersøkelser viser at vi må bli mer bevisst på hvordan man oppbevarer brødet og utnytter brødet bedre. For det er mye god mat som kan lages av tørt brød, skaller og skorper. Man kan samle opp disse restene i fryseren og lage arme riddere til helgen. Man kan også bruke apper som hjelper deg å finne butikker og bakerier som selger overskuddsbrød til reduserte priser. Man kan kjøpe frosne og halvsteekte brød. Det er mange tiltak man kan gjøre om man bare tar seg tid til å tenke gjennom sine daglige rutiner. ■

Det er mye god mat som kan lages av tørt brød, skaller og skorper

La naturen gå i arv!

Noe av det finestedukangividere,erenrenoglevendenatur.Meden testamentarisk gave til Naturvernforbundet bidrar du til å ta vare på natur og miljø for framtiden.

ScanQR-koden med mobilen din for mer informasjon

Kontaktperson:

Aino Bogetvedt

992 60 757

ab@naturvernforbundet.no

Naturvernforbundet

Solblom er en truet plante. Endringer i måten vi driver jorda på har ført til dårligere levekår for planten.

Foto: Honorata Gajda

Bringer truede planter tilbake

Rødlista er full av plantearter som er sårbare eller truede. I Lindesnes gjør Naturvernforbundet noe med det, i samarbeid med forskere. Målet er å gjøre solblom mindre truet.

Tekst: KRISTIAN S. AAS
ka@naturvernforbundet.no

Solblom er en plante som finnes naturlig over det meste av Europa, men trues av endringer i måten vi driver jorda på. Norsk rødliste for arter beskriver planten som «sterkt truet», og bildet er det samme over det meste av Europa – planten er vernet i mange land.

Den gule planten blir mellom 18 og 60 centimeter høy, og vokser i næringsfattig jord. Den vokser ikke i det hele tatt i kalkholdig jord. Planten er brukt i alternativ medisin, ofte under planteslektas navn Arnika – og oftest i kremer med middels bedøvende effekt. Planten inneholder nemlig stoffet helenalin, som har smertedempende og betennelsesdempende effekter, men kan være giftig i større doser. Den skal derfor ikke spises.

Nå har Naturvernforbundet i Lindesnes gått sammen med forskere fra NIBIO for å forsøke å gi den truede planten nytt liv. Innsamling av frø, kartlegging av gamle og egnede lokaliteter, utplanting og skjøtsel har blitt en del av hverdagen for Rådmund Steinsvåg og de andre i lokallaget.

– Dette er egentlig et fantastisk prosjekt. Det snakkes mye om naturrestaurering, men det blir ofte lite konkret. Det er vanskelig å finne ut hvordan man skal gå frem, og hvordan lokale naturvernere faktisk kan bidra til å hjelpe truede plantearter. Dette prosjektet viser vei, sier Steinsvåg.

Lokallaget samarbeider med NIBIO og Botanisk forening. Målet med prosjektet er selvfølgelig å gjøre solblom mindre truet. Men like viktig er det å utarbeide en metodikk som gjør at andre kan arbeide med restaurering av truede planter.

– Vi legger opp til at fagfolk fra NIBIO skal fortelle oss hva vi skal gjøre, så hele prosjektet er vitenskapelig styrt. Det er den beste kunnskapen som skal guide oss. Målet er å få laget nye, nasjonale retningslinjer for slikt restaureringsarbeid, så flere kan følge opp. I dag er det vanskelig å vite hvordan du skal gå frem hvis du vil hjelpe en truet plante. Lokallag som er tett på truede planter vil

Rådmund Steinsvåg i Naturvernforbundet i Lindesnes vil gi solblom et nytt liv.

Foto: Privat

kunne gjøre en forskjell ved å bruke disse retningslinjene. Det er hverken dyrt eller vanskelig, hvis du vet hva du skal gjøre, sier Steinsvåg. ■

Vevring og Førdefjorden sett fra toppen av Engebøfjellet, der gruveselskapet Nordic Mining utvinner rutil og granat.

Foto: Jorunn Vallestad

Håpet for fjorden er tent

Gruvedrift med sjødeponi, eller ren fjord. Kampen om Førdefjorden spisser seg til, og mye står på spill når Naturvernforbundet og Natur og Ungdom tar gruveselskapet til retten. De krever full stans i dumpingen av gruveavfall. Saken kan ende med ubotelig skade på en av landets rikeste fjorder, eller konkurs for gruveselskapet.

Tekst: TOR BJARNE CHRISTENSEN
tbc@naturvernforbundet.no

Natur & miljø reiste til Førde og Vevring da miljøorganisasjoner, gruveselskap og stat møttes til et historisk oppgjør om Førdefjorden i Sogn og Fjordane tingrett. Det har vært tider da bygdefolk og naturvernere trodde at slaget var tapt. Men nå er det tent et håp, og du skal få møte noen av dem som fortsatt holder fanen høyt hevet. For dem er dette mer enn en sak om forurensning, det er en del av selve livsgrunnlaget som kan gå tapt.

– Det skjærer meg i hjertet, sier Geir Førsum, som har vokst opp ved fjorden.

– Vi føler at vi blir tråkka på. Matfatet blir forurenset med viten og vilje, sier bonden Eiliv Erdal.

De setter nå sin lit til rettssystemet.

– Dette er det eneste håpet vi har, sier Erdal.

Prolog A long and winding road

– Er det noen som har lappen, spør sjåføren i det vi tar av fra riksveien og ut på fylkesveien som går fra Florø til Vevring. Passasjerene svarer litt nølende, og jeg tenker jeg skal tilby meg å kjøre. Men jeg forstår snart at det ikke var derfor hun spurte. Hun vil at vi skal være forberedt.

– Jeg kan kjøre, altså. Det er sånn vi kjører her. Det er helt trygt! forsikrer hun.

Vi følger veien gjennom et mørklagt kystlandskap der den snor seg langs Eikefjorden og over mot Stavang. Og ganske snart blir det klart hva hun mener. Bremse ned før svingene, full fart ut og klampen i bønn på slettene. Der veien er for smal for to biler, må du stoppe og rygge.

Og så er den der, Førdefjorden, knapt synlig i den svarte stillheten. Tidvis får vi glimt av gårds- hus, løer, enger og vikar der naustene ligger og gaper ut mot vannet.

Et av Norges største helleristningsfelt ligger et sted i nærheten her. Over 300 figurer er meislet inn i fjellet. Fire tusen år gamle bilder av båter, mennesker og dyr. Og vi kan bare ane hvordan folk har levd i områdene her, jaktet, fisket og høstet, i utallige generasjoner fram til i dag.

Så er vi fremme i Vevring. Og jeg tenker at Paul McCartney's *The long and winding road* er en metafor som passer på mer enn én måte. For det er ikke bare veien til Vevring som er lang og svingete, det gjelder også kampen folk her har stått i. Neste dag skal de for første gang møte gruveselskapet i retten. Der står mye på spill. Skal Førdefjorden føyes inn i rekken av døende fjorder langs norskekysten? Og snart skal Nordic Minings direktør gå i vitneboksen og fortelle at gruveselskapet kan gå konkurs.

Klare til å møte gruveselskapet Nordic Mining i Sogn og Fjordane tingrett: Sigrid Hoddevik Losnegård, leder i Natur og Ungdom, Truls Gulowsen, leder i Naturvernforbundet, og Anne-Line Thingnes Førsund fra Naturvernforbundet lokalt.

Foto: Tor Bjarne Christensen

Kapittel 1 David mot Goliat

*La fjorden få leve
Full av liv, ligg han her,
og vi lenkjer oss til masta
og held ut i all slags ver*

Tonene fra syngende aksjonister ved inngangen følger advokater og tilskuere inn i retts-sal 1. Der inne er det trangt om plassene. Ikke bare er publikums- og presseplassene fylt opp, men det er også uvanlig mange på plassene til aktørene i saken. På gruveselskaps side sitter selskapets advokater, daglig leder og to jurister fra Regjeringsadvokaten. Og ved siden av dem igjen er det folk fra Miljødirektoratet, Klima- og miljødepartementet og Nærings- og fiskeridepartementet. Staten har blitt med som partshjelp og har møtt mannsterke opp for å støtte gruveselskapet. Det har skapt sterke reaksjoner.

– Statens oppgave er å sørge for forsvarlig og bærekraftig gruvedrift, og ikke å forsøke å holde liv i et utdatert prosjekt som etter all sannsynlighet er ulovlig, sa Sigrid Hoddevik Losnegård, leder i Natur og Ungdom, da nyheten ble kjent.

Nå sitter hun sammen med Naturvernforbundets leder Truls Gulowsen i tingretten. Mot rekken av advokater, gruveselskap, stat og departementer fremstår det som Davids kamp mot Goliat.

Det har blitt en krevende oppgave å følge med i svingene i Førdefjord-saken, ikke

minst fordi saken nå går i to spor i det norske rettsvesenet. I hovedsøksmålet, det som kalles Fjordsøksmålet, har miljøorganisasjonene saksøkt staten for tillatelsene til dumping av opptil 170 millioner tonn gruveavfall. De tapte i Oslo tingrett i 2023, men vant full seier 12. august i år da Borgarting lagmannsrett slo fast at tillatelsene er ugyldige.

Etter seieren i lagmannsretten ba organisasjonene regjeringen om å trekke dumpe-tillatelsen tilbake. Det skjedde ikke. Derimot valgte staten å anke dommen til Høyesterett. Samtidig meldte Nordic Mining at de har planer om å trappe opp produksjonen, noe som kan føre til dumping av opptil én million tonn med gruveavfall før sommeren 2026. Det vil begrave det artsrike livet i deponiområdet, og partikler kan spre seg og ramme planter og dyr også andre steder i fjorden, ifølge Havforskningsinstituttet. Derfor saksøkte organisasjonene i august Nordic Mining med krav om såkalt midlertidig forføyning. De ber om forbud mot deponering i sjøen inntil hovedsøksmålet er avgjort.

– Vi jobber hardt for å redde Førdefjorden, og tiden er knapp. Det er bare et spørsmål om tid før gruveanlegget går for full maskin, sa Gulowsen før rettssaken startet.

Natur mot industri

Det er to forskjellige verdener som støtter sammen i tingretten i Førde. Organisasjonene må overbevise retten om at det er mest sannsynlig at de vil vinne i Høyesterett. I tillegg må de vise hvordan artsmang-

foldet i fjorden vil bli skadet av gruveavfallet om dumping ikke stanses, selv om det får konsekvenser for selskapet. Miljøorganisasjonene mener de har svært gode kort på hånden.

– Lagmannsrettens dom er enstemmig og grundig. Den slår fast at tillatelsene er ugyldige, sier miljøorganisasjonenes advokat Amund Noss til retten i Førde.

I dagene som følger får retten høre to svært ulike fortellinger. Miljøorganisasjonene som viser til advarsler fra Havforskningsinstituttet om alvorlige og langvarige konsekvenser for livet i fjorden. Gruveselskapet som mener at deponeringen kun vil ha begrensede skadevirkninger, blant annet med henvisning til utredninger de selv har bestilt.

Etter seieren i lagmannsretten har folk i Vevring fått håpet tilbake. Nå satser de på at Sogn og Fjordane tingrett vil gi Nordic Mining forbud mot dumping av gruveavfall i Førdefjorden.

Foto: Veronica Standal

Viktig for hele Vesten?

Nordic Mining skal utvinne to mineraler, granat og rutil, og det er særlig rutil som retten får høre om. Både staten og gruveselskapet hevder at dette mineralet er geopolitisk og strategisk viktig for EU fordi det kan brukes til å produsere titanmetall. Statens advokat Karen Mellingen går så langt som å hevde at gruvestans kan få omfattende ringvirkninger – ikke bare «lokalt, regionalt og nasjonalt», men også for «Europa og Vesten».

– Dette er jo staten, så vi må ta det de sier på alvor. Men vi må jo etterlyse: Hvor er analysene og hvor er dokumentasjonen for å hevde at en forføyning skal få slike ringvirkninger, repliserer Noss.

Miljøorganisasjonene minner om at titanråstoff faktisk ikke står på EUs liste over kri-

tiske og strategiske råmineraler, selv om det har vært vurdert flere ganger, senest i 2024. En svært stor andel av rutilen fra Engebø vil dessuten gå til produksjon av hvitt fargestoff.

– Hvis det er slik at dette virkelig er en kritisk ressurs, er det da fornuftig å eksportere det meste til pigmentproduksjon, spør Noss.

– Kan gå konkurs

Da Nordic Minings direktør Finn Ivar Marum går i vitneboksen, gjør han det klart at konsekvensene blir store om de ikke får dumpe avfallet sitt i fjorden.

– Vi vil måtte stenge ned driften med umiddelbar virkning, og deretter permittere de av våre ansatte vi ikke trenger for å holde anlegget i forsvarlig stand. Det vil også bli problemer med de finansieringsav-

talene vi har. En nedstengning vil utløse at obligasjonseierne har rett på pantet sitt som er aksjene. De kan bli solgt, og vi kan gå konkurs, sier Marum, som er referert i lokalavisen Firda.

Miljøorganisasjonenes andre advokat, Asle Bjelland, kommenterer Marums uttalelse i sin prosedyre.

– Vi har full forståelse for at dette er ganske brutalt. Men disse investeringene er gjort med kunnskap om miljøorganisasjonens søksmål mot staten om tillatelsene. Byggingen av anlegget har pågått parallelt med rettsprosessen. Vi hørte i går at det fortsatt investeres i anlegget, til tross for at det foreligger en forføyningssak i tingretten.

Med andre ord; gruveselskapet måtte være klar over hvilken risiko de tok.

Geir Før Sund er blant dem som aldri gir opp kampen mot dumping av gruveavfall. Han fisker jevnlig i området der Nordic Mining vil dumpe store mengder i månedene som kommer.

Foto: Tor Bjarne Christensen

Kapittel 2 Fordi fjorden er alt

Tilbake i Vevring ser verden annerledes ut, i alle fall etter at vi har kommet oss forbi Engebø. En gang lå det en husklynge her med grønne enger ned mot fjorden. Nå er husene borte, og engene sprengt ut for å gjøre plass til Nordic Minings svære industrianlegg. Det ligger der med store produksjonshaller, siloer og transportbånd over veien og inn i Engebøfjellet.

I Vevring kan du ikke se noe av dette. Her er det fortsatt markene, skogen og fjorden som spiller hovedrollen. Vi spiser plukk-fisk, krabbe og hjort og drikker hjemmelaget aroniasaft. Alt fisket, skutt, slaktet, saftet og tilberedt innen en radius på noen få hundre meter.

Lenge har de vært redde for at de skal miste fjorden. Det er ikke uten grunn, for det er dumpet gruveavfall i en lang rekke norske fjorder. Alle er i større eller mindre grad preget av forurensningen. Noen fjordområder er ødelagt, som i Jøssingfjorden, og det kan ta flere hundre år før bunnforholdene er naturlige igjen, ifølge Havforskningsinstituttet.

Ødelegger eget habitat

Geir Før Sund er blant dem som bruker fjorden mest. Han fisker rundt fem hundre kilo i året, og sørger for fiskemåltider til mange i bygda. Vi sitter i huset der han har vokst opp. To koselige kurvstoler i et karnapp med smårutede vinduer et lite steinkast fra vannkanten. Lyden fra Storelva som fosser ned de siste knausene og ut i fjorden, en jevn og trygg dur, et slags naturens orgelpunkt som aldri stilner.

– Veldig mye av min oppvekst foregikk med fiskestang på kaia her, sier Før Sund.

– Du tenker ikke over hva du har før du risikerer å miste det. Jeg ser med sorg på hvor lite man verdsetter natur, politisk sett.

At Nordic Mining har startet opp anlegget sitt, og at mer enn 165 000 tonn med gruveavfall allerede er dumpet ned på fjordbunnen, synes han er deprimerende å tenke på.

– Det skjærer meg i hjertet. En føler at disse verdiene vi har her ikke er med på lista en gang. Vi er den eneste arten i verden som ødelegger sitt eget habitat. Er du klar over det, spør han.

Geir Før Sund fisker cirka 500 kilo fisk i året. Vinteren 2025 fikk han 300 kilo på to helger. Her er en liten del av fangsten hans, torsk.

Foto: Geir Før Sund.

– Vondt å tenke på

Veronica Standal har vokst opp på en gård oppunder Engebøfjellet. Etter å ha utdannet seg til agronom og bodd en periode i Førde, har 21-åringen flyttet tilbake til hjembygda. Planen er å ta over gården en dag. Det var friheten og nærheten til naturen som lokket. Men med på kjøpet fulgte naboskap med Nordic Mining og dagbruddet oppe på Engebøfjellet.

– Det er ekstra mye bråk når de sprenger. Jeg blir urolig av det, forteller hun.

Som for de fleste andre som bor her, er fisk fra fjorden en del av kostholdet. Favoritten hennes er stekt lyr.

– Jeg fisker sammen med pappa, og det hender at jeg går ned til naustet og fisker

selv også. Det er vondt å tenke på at de slipper gruveavfall ut i fjorden. At vi har ren natur, har mye å si for meg. Nå synes jeg det er vanskelig å forestille meg hvordan framtida blir.

– Et maktovergrep

I Naustdal, litt lenger inn i fjorden, bor Eiliv Erdal. Han har tjue melkekyr og driver med lakseturisme i Nausta, som er en av landets beste lakseelver. Familien hans har vært bønder i området i mange hundre år.

– Hvordan har det vært å stå i kampen for Førdefjorden?

– Det er vanskelig å sette ord på det på en god måte. Vi føler at vi blir tråkka på. Matfatet blir forurensa med viten og vilje. Para-

dokset er Oslofjorden, der regjeringen nå bruker store summer for å rydde opp. Men det er mye bedre å ta vare på en intakt fjord enn å bruke ressurser på å bygge opp igjen en ødelagt, sier Erdal.

– Det er et maktovergrep mot min kulturarv at det har blitt tillatt å ødelegge en fjord for at et børsnotert selskap skal tjene penger. Og det er vanskelig å akseptere at staten er partshjelp og heier på alvorlig stor naturødeleggelse. Det gjør de uten å ta hensyn til oss som har bodd her og levd av naturen i generasjoner, og som forventer at de kommende generasjonene også skal kunne gjøre det.

– Hva tror du om muligheten til å vinne gjennom i retten?

– Det er det eneste håpet vi har. Vi har mistet all tilliten til politikerne. Det er rettsprosessen som er det eneste håpet, sier Erdal.

Epilog

Jeg befinner meg igjen i en bil som kjører på lange og svingete veier. Sjøføren er Anne-Line Thingnes Førund fra Naturvernforbundet i Sogn og Fjordane. Hun er den som har stått fremst og lengst i kampen for fjorden, og hun kjenner den like godt som hun kan veien fra Vevring til Førde. Bremse, stoppe, klampen i bønn.

– For folk langs kysten gir fjordene mat og mening. Det er en evig selvfornyende ressurs, og vi kan bare høste og høste. Mineraler tar vi ut bare én gang, sier hun.

– Vi er mange her som har stått i lag, og vi fikk tidlig støtte fra miljøorganisasjonene. Vi er utrolig takknemlige for at folk har gitt penger til Fjordsøksmålet, slik at vi kunne ta saken til retten.

– Har det vært vanskelig å holde motet oppe?

– Ja, det har vært tungt, men da dommen i lagmannsretten kom, da følte jeg at jeg ble hel igjen. Da kom vi sammen mange av oss for å feire. Det var ingen som ropte «vi vant». Vi ropte: «Leve Førdefjorden». For det er fjorden det handler om. Den er umistelig. Ei fremtid uten fjorden, er nesten ikke til å tenke på.

Jeg drar fra Førde mens tingretten gjør seg klar til å felle dom. Den vil trolig bli anket, og Førdefjord-saken vil fortsette i sine to spor. Begge kan havne i Høyesterett. Veien videre er fortsatt lang og svingete. Og hva meg angår: Jeg vender nok tilbake til Vevring, *The long and winding road*. ■

Bonden Eiliv Erdal ved elva Nausta. Han frykter at forurensning av fjorden skal føre til at kommende generasjoner ikke skal kunne høste av fjorden og lakseelvene.

Foto: Tor Bjarne Christensen

Da Veronica Standal bodde i Førde følte hun seg innesengt. Nå har hun flyttet tilbake til naturen og friheten i Vevring, men gruveanlegget på Engebø kaster skygger over bygda.

Foto: Tor Bjarne Christensen

Naturflukt

Lei av doomscrolling? Da bør du lese videre. I denne spalten inviterer vi ulike personer til å dele sine beste tips til bøker, musikk, podkaster og annet som gir dem et lite snev av natur og villmark i hverdagen. Trekk på deg ullstillongsen og gå en tur i høstmørket med en av tipsernes podkaster på øret. Eller kanskje du vil bli med på en reise gjennom kultur og natur med Erika Fatland fra sofakroken? Nyt høsten og denne utgavens tips – vi håper du blir inspirert!

Sigrid Hoddevik Losnegård (22)

Leder, Natur og Ungdom

BOK: *Brennmaneteffekten* forklarer lett hvordan alle arter (til og med brennmaneter) gjør at vi mennesker kan leve, derfor må vi sette pris på dem alle!

PODCAST: *Putsj-podden!* Kan høres på Spotify!

MUSIKK: *Love Your Mother* av Real Ones, en vakker sang om Førdefjorden som vi har spilt tusen ganger mellom Vevring og Førde. Eller gode gamle *Earth Song*.

SOME: @naturogungdom!! Verdens beste instagramkonto.

Lars Erik Sira (50)

Tursyklist og forfatter

BOK: Jeg er ubeskjeden nok til å tipse om min nyeste bok, *Tursykling i Norge – tips, råd og inspirasjon til din neste sykkelstur*, som er tilgjengelig på sirasverden.no. Å sykle på tur er noe av det morsomste og mest givende livet har å by på, og boka tar for seg de praktiske sidene ved å sykle på tur både i hverdagen og på turer som varer flere dager eller uker.

PODCAST: Favorittpodkasten min er *Uteliv* med Randulf Valle, som hver fredag byr på interessante dypdykk i både brede og smale felt av friluftslivets mangslungne verden.

MUSIKK: Med nyoppdaget begeistring for klassisk musikk vil jeg anbefale *The Blue Danube* av Johann Strauss, som blir ekstra storslått om du hører den mens du er i åpent landskap.

SOSIALE MEDIER-KONTO: Beau Miles' fantastiske filmer på YouTube, en herlig blanding av natur, bærekraft og hverdagsventyr, nydelig filmet og fortalt, og med en svært smittende nysgjerrighet på hvordan et liv kan leves.

Ikke hold godbitene for deg selv! Send en mail til ra@naturvernforbundet.no om du vil være med å tipse i neste utgave av Natur og miljø.

Anette Bruer Stepanoski (33)

Fagrådgiver, klima og energi, Naturvernforbundet

BOK: Erika Fatland er helt rå på reiseskildringer, og bøkene har ofte interessante historiske fakta om hva som har formet kultur og nasjoner, men også påvirket klima og natur. *Sovjetistan* er min favoritt. Ellers synes jeg Matias Faldbakken skriver snåle og interessante fortellinger, anbefales!

PODCAST: Jeg er glad i *Energi* og *Klima* sin podcast. Ellers hører jeg mye på NRK, slik som *Drivkraft* som snakker med inspirerende mennesker som prøver å gjøre verden litt bedre.

MUSIKK: Jeg hører på mye forskjellig, men jeg kommer alltid

tilbake til *First Aid Kit*. Ellers er mitt morsomste funn Steve Monite, en groovy fyr fra Nigeria som ga ut ett album, *Only you*, på 80-tallet. Det får deg garantert i godt humør!

SOSIALE MEDIER-KONTO: Jeg har nettopp begynt å følge Frøya Sjursæther, tidenes yngste på Tinget, som kjemper for klima og miljø.

Per-Erik Schulze (53)

Fagrådgiver marin økologi, Naturvernforbundet

BOK: *Atlas over fjerne øyer* av Judith Schalansky er en overraskende perle. Den pirrer og utfordrer våre romantiske forestillinger om øde øyer i eksotiske hav. Fortsett øyreisen med livsbejaende *Last chance to see* av Douglas Adams og biolog Mark Carwardine.

PODCAST: Vår egen *Kystfix* – *Operasjon Redd Oslofjorden*. Synes ellers det er spennende å dykke inn i biologisk lyd som fra

Bernie Krause eller Mikkel Soya sine *Ville Stemmer*.

MUSIKK: På miljøaktivist-spillelista ligger så klart passende sinte Midnight Oil. Men man trenger ikke dra til Australia for surfemusikk med brodd. Jeg vil gi en shout-out til to undergrunnsband fra fellesskapet på Kragerø Stasjon, naturvenner fra hjemme på norske solkysten: sjekk albumene *Leia Leia* fra Esther og *Tabou* fra Benzin. Linja «Jeg vet om en bukt som ingen badegjest noen gang har sett» setter tonen.

SOSIALE MEDIER-KONTO: Når Meta og X begynner å bli uspiselig vil jeg anbefale å prøve *Bluesky*. Der vil du på profilen min finne en startpakke med miljøforkjempere å følge.

Strikk for naturen

Strikkefenomenet Linka Neumann har samlet strikkedesignere, fotografer og influensere til å gå sammen i kampen for naturen gjennom boka Strikk for naturen
- til inntekt for Naturvernforbundet.

Kjøpes i din
lokale bokhandel

Strikkespalte på nett

Viste du at Naturvernforbundet har en strikkespalte? Gå inn og la deg inspirere:
naturvernforbundet.no/strikkespalte

Et overblikk over klimapolitikk

Blir du svett i ørene når du hører om klimapolitikk, men likevel litt nysgjerrig på hva dette er? Naturvernforbundets tidligere klimarådgiver Bård Lahn trekker opp hovedlinjene i sin nye bok.

Tekst: KRISTIAN S. AAS
ka@naturvernforbundet.no

– Jeg opplever at det er stor interesse for hva klimapolitikk er, hvor den kommer fra og hvorfor det har vært så vanskelig å få til resultater. Derfor har jeg skrevet en slags innføring i dette, forklarer Bård Lahn.

Endret seg mye

Han har vært leder i Natur og Ungdom, klimarådgiver i Naturvernforbundet og sivilsamfunnsrepresentant i den norske forhandlingsdelegasjonen til FNs klimatoppmøter. Nå arbeider Lahn ved Senter for teknologi, innovasjon og kultur ved Universitetet i Oslo, og er også tilknyttet CICERO Senter for klimaforskning.

– Hele klimadebatten har endret seg mye, spesielt de siste ti årene. I boka prøver jeg å oppsummere utviklingen, drøfte hvorfor ting har blitt slik og dra historiske linjer for de som har blitt engasjert i det siste, forklarer Lahn.

Leter etter svar

Forlaget skriver: «Bård Lahn leter etter svar. Han viser hvordan dagens klimapolitikk har blitt til og hvordan klimautfordringene kan forstås på ulike måter. Deretter spør han: Hvem bestemmer egentlig over klimaet? Hva kan vi lære av klimapolitikken så langt? Og hva må vi gjøre for å sikre kloden og kommende generasjoner en trygg framtid?»

– Fant du noen svar?
– Vel, jeg prøver i hvert fall å gi et overblikk uten å bruke altfor mange rare ord og detaljer.

Forfatteren har vært aktiv i norsk miljøbevegelse lenge, og har fulgt internasjonal klimapolitikk i 20 år. Her er han på plass under klimatoppmøtet i Cancun i Mexico i 2010, sammen med daværende leder i Naturvernforbundet, Lars Haltbrekken, og daværende leder i Regnskogfondet Lars Løvold.

Boka er ment som en oversikt som viser hvordan de store spørsmålene henger sammen. I tillegg vil jeg vise at det er forskjellige måter å tenke på om klimaproblemet – som igjen påvirker hvilke løsninger man velger å gå for, forklarer Lahn.

Prosessten

Lahn har tidligere gitt ut boka «Klimaspillet», som kom i 2013. Den forklarte prosessen fra det havarete klimatoppmøtet i København i 2009 og fremover, da verden måtte plukke opp bitene fra en internasjonal prosess som hadde gått i tusen knas, og sette de sammen igjen på nye måter for å finne enighet om en internasjonal klimaavtale. Parisavtalen kom i 2015, og den nye boka tar utgangspunkt i denne. Hvem bestemmer egentlig hva? Hvordan kom dette systemet på plass? Og hvordan påvirker klimapolitikken oss?

– Jeg håper alle som vil følge med i diskusjonene om klima vil ha glede av boka. Jeg har prøvd å skrive noe som kan være nyttig for alle som har lyst til å engasjere seg, sier Lahn. ■

Bård Lahn
Hvem bestemmer over klimaet?
En kort bok om et nesten umulig spørsmål
Manifest forlag, 2025
Utgivelse 12. november 2025

Byglandsbleke er en reliktlaksefisk som kun lever i Otravassdraget i Agder. En lignende variant lever fortsatt i Namsen, mens den som holdt til i Arendalsvassdraget er utdødd.

Foto: Arnt Moland.

Blekas siste tilholdssted

Den vesle laksefisken bleke finnes bare i Otravassdraget i Agder, hvor den har levd godt i mange tusen år. Men så kom vannkraften, og fisken ble drevet fra skanse til skanse. Nå vil Å Energi bygge ut den siste fossen der bleka reproducerer og får frem nye generasjoner.

Tekst: TOR BJARNE CHRISTENSEN
tbc@naturvernforbundet.no

Skjebnen til bleka og Syrtveitfossen er nært knyttet sammen. Da bleka holdt på å bli utryddet og en redningsaksjon ble satt i gang, ble Syrtveitfossen tilfluktsstedet den søkte til. Nå som Syrtveitfossen står i fare for å bli utbygd, kan det være bleka som redder den.

Otravassdraget er landets tiende stør-

ste målt etter vannføring. Samtidig er det et av landets mest utbygde med demninger, rør, kraftverk, magasiner og all slags infrastruktur på rekke og rad. Etter at Fennefoss kraftverk ble ferdig utbygd i 2025, gjenstår bare tre definerte fossestryk. Blant dem er Syrtveitfossen, som er det eneste strekket der laksefisken bleke nå har gyteforhold som gjør at den årlig får opp nye levedyktige generasjoner.

Over 9000 år i Byglandsfjorden

Byglandsbleka er en såkalt reliktlaks, og akkurat denne varianten finnes ikke noe annet sted. Den stammer fra vanlig atlantisk laks som ble stengt inne da landet hevet seg etter siste istid. Da den ikke lenger hadde adgang til sjø og saltvann, omstilte den seg radikalt ved å ta i bruk innsjøen Byglandsfjorden som «hav», og Otra ned- og oppstrøms til gytevandring. I over 9000 år har dette vært en vellykket overlevelsesstrategi. Gjennom hundrevis av år har den vært en viktig ressurs for folk fra Kilefjorden sør for Evje og helt opp til Hallandsfossen i Valle i Setesdal.

Lokale aksjonister reddet bleka

Bleka veier cirka 200 gram i snitt, og blir sjelden mer enn 30 centimeter lang. Den er avhengig av strømssterke elvepartier for å gyte. Ettersom slike fosser og strekk syste-

matisk ble utradert, kombinert med tiltagende sur nedbør, akselererte nedgangen i bestanden. På 1960-tallet brøt bestanden sammen, godt hjulpet av byggingen av Brokke kraftverk og nedslammingen som fulgte. På begynnelsen av 1970-tallet stod bleka på randen av utryddelse, og naturlig gyting var så godt som opphørt.

At bleka i det hele tatt eksisterer i 2025, er nærmest et mirakel. Takket være lokale aktivister ble seksten individer berget i 1972. De ble stamfisk for senere oppdrett i klekkerier. Seksten fisker som kunne føre arten videre. Etter 9000 år i elva, stod og falt det på disse siste eksemplarene.

Setter ut 100 000 bleker i året

I årene som fulgte ble det nedlagt mye arbeid og penger for å få bleka på fote igjen. Kraftselskapet ble pålagt å gjøre tiltak. I 1992 bygde de et settefiskanlegg, og det blir årlig satt ut 100 000 yngel, hovedsakelig i Byglandsfjorden. Gyteplasser er forsøkt restaurert med tilførsel av tonnevis med gytegrus, og det blir årlig lagt ut kasser med tituser av rogn. Målet har vært å bygge opp en

Syrtveitfossen har reddet bleka. Kan bleka redde fossen? Dette er den siste fossen med gode gyteforhold for den unike laksefisken.

Foto: Kathe Merete Kjetså

bestand som kan klare seg uten hjelp.

Og det er her Syrtveitfossen kommer inn i bildet. Fossen starter der elva Otra går gjennom svære luker i demningen i Byglandsfjorden. Nedenfor har elva variabel vannføring som følge av reguleringen oppstrøms, men det er rikelig med vann. I sommerseongen er det populært med elverafting her, og bleka stortrives.

Sommeren 2025 varslet Å Energi at de vil søke konsesjon for utbygging av vannkraft i Syrtveitfossen. De vil bygge to tunneler, og føre store deler av vannet bort fra fossen. Etter utbygging vil vannføringen bli redusert fra 60 kubikkmeter vann i sekundet til ned mot 15 kubikkmeter i sekundet. Det vil gi rundt 110 gigawattimer i året. Til Natur & miljø opplyser Å Energi at søknad blir sendt til Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE) i 2025/2026 og at prosjektet kan stå ferdig en gang etter 2029/30, om de får konsesjon.

En verdifull naturskatt

Hvis det skjer, er det overhengende fare for at bleka vil forsvinne, advarer Naturvernforbundet.

– Bleka er nå stort sett knyttet til Syrtveitfossen og området der. Den er avhengig av god vannstrømming, og utbygging av kraft vil endre livsmulighetene helt. Vi har et nasjonalt ansvar for å ta vare på den unike fisken, sier Peder Johan Pedersen, leder i Naturvernforbundet i Agder.

– Syrtveitfossen er en av de verdifulle naturskattene i Agder. Den er kjent langt utover regionen som et besøksmål for folk i alle aldre for de naturopplevelsene stedet gir. Skal dette ødelegges for den helt ubetydelige samfunnsnytten utbyggingen vil innebære? spør Pedersen.

Kraftselskapet: Positivt for bleka

Å Energi på sin side mener at utbyggingen kan være positiv for bleka.

– Vår vurdering er at inngrepet i seg selv, som ferdig etablert anlegg med avbøtende tiltak, vil ha positiv innvirkning på bleke og ørretbestanden, står det å lese i Å Energis melding til NVE i 2021.

– Det er uforståelig hvordan de skal kunne redde bleka med en utbygging, sier Christian Børs Lind, frivillig medarbeider i Naturvernforbundet. Han har engasjert seg i saken og deltok på Naturvernforbundets vassdragstreff som fant sted i Evje i september.

– Hvordan skal de kunne opprettholde nok vannføring? Dette er gambling. Man gambler ikke med en art som er den siste av sitt slag. Bleka finnes ikke noe annet sted. Det er ikke slik at man får en ny sjanse hvis man mislykkes, da er skaden skjedd – for godt, konstaterer Børs Lind.

Stor motstand lokalt

Lokalt har planene blitt møtt med stor motstand, forteller Pedersen. Det har kommet en lang rekke høringsinnspill, og selskapet som lever av rafting, Trollkraft, har gjort det klart at utbyggingen kan bety kroken på døra for dem. På vassdragstreffet i høst møtte også planene sterk motbør.

– Det er veldig stor motstand i Evje og Hornnes, og vår kontakt med politikerne tyder på at det kan bli et enstemmig vedtak mot utbygging når saken kommer til behandling i kommunestyret, forteller Pedersen.

– Hva tror du om mulighetene til å redde bleka og Syrtveitfossen?

– Jeg er optimistisk og tror vi kan vinne denne saken, sier Pedersen. ■

Northvolts gigantiske batterifabrikk i Skellefteå nord i Sverige.

Foto: Northvolt

Gigantomani i nord

Arctic Seafoods er i full gang med byggingen av et kjempeanlegg for landbasert oppdrett på Nesna i Nordland.

Foto: Arctic Seafoods

Vindkraft, kraftlinjer, oppdrett, batterifabrikker, KI-sentre og annen industri står for store naturødeleggelser i nord. Det bygges stort og legges voldsomme planer.

– Det er vill vest, og det virker som alle lider av elefantsyke, sier Frode Solbakken, leder i Naturvernforbundet i Nordland.

Tekst: TOR BJARNE CHRISTENSEN
tbc@naturvernforbundet.no

- Planer om vindkraft og kraftlinjer i enorme områder med inngrepsfri natur og reindrift
- Gigantiske batterifabrikker, KI-sentre og oppdrett bygges i utmark
- Nye storflyplasser i Lofoten, Bodø og Rana i sårbar natur
- Store konkurser og tap i milliardklassen
 - Vi opplever nå en gigantomani, som dessverre får store konsekvenser for natur og samfunn, sier Solbakken.

Bygde kjempeanlegg, gikk konkurs

I oktober kom meldingen om at Gaia Salmon på Træna i Nordland var konkurs. Selskapet hadde bygd et digert landbasert anlegg for produksjon av smolt til lakseoppdrett. Det 15 000 kvadratmeter store bygget dekker et område på størrelse med tre fotballbaner i

den sårbare kystnaturen på Træna. Ved full drift skulle fem millioner smolt svømme i de svære tankene.

Selskapet hadde også planer om å bygge et landbasert anlegg for lakseoppdrett på Rossøyan langt ute i havgapet lenger nord i øygruppa. Natur & miljø har tidligere omtalt hvordan de ville sprengte ut to øyer, fylle ut sundet mellom dem og bygge et 14 fotballbaner stort anlegg.

Nå blir det ikke noe av prosjektet. Det gikk ikke lang tid etter at Gaia Salmon åpnet smoltanlegget i 2024 før de støtte på problemer med driften. Blant annet var dødeligheten blant fisken langt høyere enn de hadde regnet med. Da selskapet ikke maktet å hente inn ny kapital, var konkursen et faktum.

Gaia Salmons kjempesatsing på Træna og Rossøyan er langt fra enestående. Det fin-

Skisse av det landbaserte oppdrettsanlegget som Gaia Salmon Holding ville bygge på Rossøyan nord i Træna.

Illustrasjon: Gaia Salmon Holding

nes planer for liknende landanlegg i Tysvær, Gulen, Kinn, Rødøy, Hustadvika, Fitjar, Andøy, Øygarden, Bremanger og Askvoll. På Nesna i Nordland er byggingen av et kjempeanlegg i full gang. «Tidligere denne måneden telte vi hele 35 store maskiner i aktivitet – samtidig! På Nesna er det virkelig liv og røre, og byggingen av vårt landbaserte oppdrettsanlegg går for fullt», meldte Arctic Seafoods i en post på Facebook i slutten oktober.

KI-senter, ammoniakk og batterier

Planene om oppdrett på land med store naturødeleggelser er bare ett av mange eksempler på den storstilte utbyggingen som nå finner sted i nord. Lave strømpriser og forventninger om fortjeneste har fått industrien til å se hit. Flere selskaper planlegger store produksjonsanlegg for ammoniakk i Finnmark, Troms og Nordland, som del av en overgang til klimavennlig drivstoff i skipsfart.

Det er også lansert store planer om batterifabriker og datalagringscentre i Nord-Norge. Freyr er i gang med bygging av Norges første batterifabrikk i Mo i Rana, som er en del av et større prosjekt for storskala produksjon.

I august ble det lansert planer om et kunstig intelligens-senter i Hemnes. Det skal bli like stort som det gigantiske anlegget Aker-Nscale nå har under bygging nord for Narvik.

– Planene for KI-senteret i Hemnes er enorme: 250 MW kraftforbruk, et areal på 160 dekar og en investering på rundt 100 milliarder kroner. Lokasjonen ligger i utmark med reindrift, sauebeite og friluftsinnteresser, ikke på grå arealer, men i natur som allerede har viktige funksjoner. Når vi bygger ned slike områder, er naturen tapt.

KI-sentre bør etableres i industriparker med reelle muligheter for synergieffekter og effektiv utnyttelse av spillvarme, sier Solbakken.

Naturødeleggende kraftpakke

I historien om planer for nedbygging av natur har Melkøya i Finnmark en sentral plass. For å elektrifisere produksjonen av flytende naturgass (LNG) er det laget en egen kraftpakke som vil ramme både natur og reindrift. Lone Bjørkmann, fylkessekretær i Naturvernforbundet i Finnmark, beskriver det på en treffende måte:

«Mange sliter med å ta inn over seg størrelsesorden på disse planene. Så vi vil gjøre det enkelt: Nå har 15 ndustriprosjekter, spent over ni finnmarkskommuner, fått plan – og utredningsprogram i forbindelse med Kraftpakke Melkøya», skriver Bjørkmann i en artikkel i sommer.

«Det er 11 vindindustriområder og 4 kraftlinjer, i enormt mye inngrepsfri natur og reinbeiteområder. Til sammen er det foreslått planer som vil bygge ned 543 kvadratkilometer med natur, og å forsøke å gjenåpne enda flere planer som nå er henlagt. NRK har omtalt Viken Park som Norges største naturinngrep, til skrekk og advarsel. Den er på 1,8 kvadratkilometer. Dette er altså 300 ganger større», skriver Bjørkmann.

Store konkurser

Tidligere i år opplevde Sverige en av de største konkursene i svensk industrihistorie da batteriproduzenten Northvolt gikk over ende. Fabrikken ligger i Skellefteå nord i Sverige og dekker et område på størrelse med Gamla Stan i Stockholm.

– Denne konkursen er ingen overraskelse. Batteriproduksjon i Norden var dødt

Frode Solbakken, leder i Naturvernforbundet i Nordland, oppfordrer politikere og næringsliv til å besinne seg: – Vi må ikke bygge ned natur for å bygge luftslokk, sier han.

ved ankomst, uttalte Tor Wallin Andreassen, professor ved Norges Handelshøyskole, til NRK tidligere i år.

– Problemet var ikke å produsere batterier, men oppskaleringen fungerte ikke. Det ble altfor stort. Ved full drift skulle anlegget spytte ut 3500 bilbatterier i minuttet. Det er jo helt vanvittig, sier Solbakken.

I slutten av oktober kom nyheten om at også det svenske stålprosjektet Stegra i Boden har betydelige økonomiske problemer.

– Dette begynner mer og mer å ligne på Northvolt. Det er vanskelig å se noe annet enn at investeringene kommer til å bli visket ut, sier en person med kjennskap til selskaps finansielle situasjon til Financial Times, ifølge Sveriges Television.

– På tide å besinne seg

I Nord-Norge er strømprisene nå nede på mellom to og seks øre per kilowattime. Det henger sammen med at svenskene har hatt stor tro på en rekke gigantsatsninger og bygget ut enorme mengder med vindkraft. Flere nordsvenske vindkraftverk har gått konkurs på grunn av lave strømpriser og ulønnsomme strømvavtaler. I Norge er mange kommuner rammet fordi de taper betydelige inntekter fra vannkraften sin.

Solbakken mener det er på høy tid at både næringsliv og politikere besinner seg.

– Nord-Norge trenger en utviklingsmodell som tar høyde for vår egentlige knapphetsfaktor: mennesker, kompetanse og natur. Vi må prioritere tiltak som gir mest klima- og naturgevinst per kilowattime og kvadratmeter – og som bygger robuste lokalsamfunn. Vi må ikke bygge ned natur for å bygge luftslokk, mener han. ■

En temperaturstigning på 2 grader i Norge høres kanskje ikke ekstremt ut, men konsekvensene kan bli enorme. Flere flommer er bare en av dem.

Foto: lillitve/istockphoto.com

En ny norsk virkelighet

Klimaendringene blir stadig mer synlige og virkelige også her hjemme. Den største rapporten om klima i Norge på ti år viser hvordan landet, naturen og virkeligheten vår vil endre seg drastisk de neste 75 årene.

Tekst: RIKKE AGERUP
ra@naturvernforbundet.no

Økende varme, mer nedbør, flere flommer, kortere vintere, mindre snø, stigende havnivå og smeltende breer. Norsk klimaservicesenter har laget ny rapport om klima i Norge på oppdrag fra Miljødirektoratet. Den viser drastiske endringer i Norge om høye globale utslipp fortsetter, men også at raske kutt kan gjøre en stor forskjell for Norge.

– Rapporten er urovekkende. Jeg blir på alvor redd for framtiden vår, for barna våre, og for friheten vi har i dag til å nyte et sunt miljø og frisk natur. Alt dette vil bli påvirket i et varmere klima. Samtidig er det bra, og på tide, at vi tydelig kommuniserer hvordan klimaendringene allerede påvirker og kommer til å påvirke oss her i Norge, sier fagrådgiver Anette Bruer Stepanoski i Naturvernforbundet.

Anette Bruer Stepanoski

Et tydelig bilde

Klimaendringer er ikke nytt, de påvirker allerede hele kloden. Men ifølge rapporten vil konsekvensene her hjemme bli både større og synligere i løpet av de neste 75 årene.

Snittemperaturen i Norge har allerede økt med omtrent 1,4 grader siden 1901, og forskerne bak rapporten beregner at gjennomsnittlig temperatur i Norge vil øke med rundt 3,4 °C innen 2100. Samtidig har nedbøren økt med 21 prosent siden 1901, og forventes å øke med ytterligere seks prosent innen de neste 75 årene.

En temperaturstigning på 2 grader i Norge høres kanskje ikke så ekstremt ut, men konsekvensene kan bli enorme.

– Noen tenker kanskje at varme sommere og litt kortere vintere høres deilig ut, men realiteten er at konsekvensene kan bli livsfarlige for både mennesker, natur og dyr. Det så vi glimt av allerede i sommer, med sykehus som ikke klarte å holde innnetemperaturen lav nok til å være helsemessig trygg, sier hun.

Vi må også forberede oss på flere og større regnflommer i alle landsdeler.

– Mer flom kommer i verste fall til å koste menneskeliv, hus og hjem, hele lokalsamfunn, og for noen, livsgrunnlaget. Vinteren vil også bli borte i flere større deler av landet, sier Stepanoski.

Klimatilpasning og klimatiltak

Norske kommuner må tilpasse seg den nye virkeligheten.

– Vi kommer nok til å måtte gi slipp på mye vi er vant til. Samtidig må vi ikke

glemme at det beste virkemidlet for å snu trenden er å kutte klimagassutslipp, sier Stepanoski.

– Norge må også sikre en god og robust natur. En intakt natur tåler ekstremvær bedre og kan beskytte oss fra de verste konsekvensene, sier hun.

Mange kan kanskje kjenne på litt apati i møte med alle klimarapportene på den ene siden og politikeres handlingslammelse på den andre. Hva vil du si til dem?

– Alt håp er absolutt ikke ute. Før Parisavtalen trådte i kraft var verden på vei mot en oppvarming på 4 grader. Nå styrer vi mot nesten halvparten. Ifølge FN har verden klart å bremse klimagassutslippene kraftig, og vi nærmer oss utslippstoppen. Vi er fortsatt ikke der vi vil være, og må jobbe raskt, men Parisavtalen har satt oss på rett kurs.

Mye er fortsatt opp til oss

Stepanoski tror det tydelige bildet rapporten tegner av nær fremtid her hjemme, er viktig for å få flere med på avgjørende klimatiltak.

– For mange er klimaendringene abstrakte. Denne rapporten viser imidlertid ganske konkret hvordan klimaendringene allerede påvirker, og kommer til å påvirke, oss her hjemme i Norge. Det tror jeg kan bidra til at flere vil være med å legge press på regjeringen for en sterkere klimapolitikk, sier hun. ■

Visste du at..

**i et familiemedlemskap
blir alle i familien medlem
til kun 450 kr**

Barn blir medlem i barnas miljøorganisasjon,
Miljøagentene – helt gratis.

Som Miljøagent får man medlemsbladet
Miljøagentrapporten, mulighet til å være med i lokallag
samt tilbud om å være med på aktiviteter, leire og
arrangementer.

Send oss en e-post til
medlem@naturvernforbundet.no
så hjelper vi deg.

 Naturvernforbundet

MILJØAGENTENE
BARNAS MILJØVERNORGANISASJON

Sammen tar vi vare på naturen

Bli månedlig giver

Naturvern koster både tid, tålmodighet og
ressurser, og seirene kommer ikke av seg selv.
Takket være våre givere kan vi reagere raskt når
sårbar natur er truet – og aldri gi oss i kampen for
en rik natur og et levelig klima.

**Vil du bidra litt ekstra hver måned som fast
giver til naturen?**

naturvernforbundet.no/fastgiver

Når klima- kampen flytter inn i rettssalene

Stadig flere klimaspørsmål avgjøres i rettssaler rundt om i verden. Står også Norge nå foran et juridisk klimaskifte?

Tekst: RIKKE AGERUP
ra@naturvernforbundet.no

Det er fristende å bruke ord som eksplosjon og jordskred når vi snakker om hvordan klimakampen nå år for år, time for time, flyttes inn i rettssaler verden over. I juni 2025 var det registrert over 3000 klimarelaterte søksmål på verdensbasis, ifølge en rapport fra Sabin Center for Climate Change og FNs miljøprogram (UNEP). Sakene ble prosedert i 55 ulike land, og inkluderte klimarelaterte temaer om alt fra grønnvasking, klimavoter og strømkrevende datasentre.

Fortsatt få i Norge

I Norge har vi fortsatt sett få klimasaker i retten. Advokat og forfatter av boka «Det store klimasøksmålet», Marius R. Gulbranson, tror bølgen vil skylle over Norge også i årene som kommer.

– Dersom den norske stat fortsetter å behandle naturen som et utømmelig forråd og miljøretten som lite mer enn program-erklæringer, samtidig som flere og flere økosystemer havner under press, arter forsvinner og naturen her hjemme og globalt forvitrer, tror jeg folk vil gripe etter de verktøyene de har. Noen av disse verktøyene er juridiske, sier han, og legger til:

– Vi kommer til å se langt flere klima- og miljøsaker i de norske domstolene.

Økende trend og handlingslammelse

Økningen i antall klimasaker som prøves i retten internasjonalt har skutt fart – historisk sett – nærmest over natten. Ved utgangen av 2020 ble det registrert 426 klimarelaterte saker i rettssaler verden over. Det var en økning på hele 316 saker siden året før.

Siden da har antallet saker som prøves for retten skutt fart. Der klimakampen i mange tiår hadde vært ført politisk, kunne rettsvesenet nå utgjøre en arena der miljøorganisasjoner, urfolksgrupper og sivilsamfunn kunne ta sakene videre.

– Klimakampen har pågått i flere årtier, hvorfor skjer denne utviklingen først nå?

– Situasjonen har aldri har vært så alvorlig som nå. Vi har aldri hatt så mye kunnskap om hvor mye som går galt, hvor raskt det går galt, hvor lite vi har igjen og hvor mye vi likevel har å miste, sier Gulbranson.

Han mener statenes handlingslammelse har vært driveren for at så mange nå internasjonalt velger å prøve sakene for retten.

– Jeg tror ingen ønsker å ta saker til retten. Retten er dyr, den er kronglete og tar lang tid. Det er statenes handlingslammelse som driver disse sakene inn i rettssalen, ikke prosedyrekåthet hos miljøbevisste personer og organisasjoner, sier han.

Reelle endringer og optimisme

Det er vanskelig å slå fast om de mange rettsakene hittil har ført til et endret og bedre bilde for klima og miljø globalt. Samtidig gir det samlede bildet grunn til optimisme.

– I noen land har klimasøksmål ledet til ny og mer ambisiøs lovgivning og endring av utslippstillatelser. Miljøsøksmål i Sør-Amerika har for eksempel ledet til vern av store og verdifulle økosystemer, sier Gulbranson.

På listen over viktige og betydningsfulle klimadommer finner vi også den nederlandske Urgendasaken, der miljøorganisasjonen The Urgenda Foundation gikk til sak mot den nederlandske staten i 2013. De mente det gikk for langsomt på klimaområdet, og at statens planlagte utslippskutt ikke var i tråd

KlimaSeniorinnen i Sveits vant frem med sitt søksmål mot den sveitsiske staten. Her fra en demonstrasjon i Bern.

Foto: Hadi/Wikimedia Commons

med Parisavtalen. Saken resulterte i en høyesterettsdom der den nederlandske staten ble pålagt å kutte sine klimagassutslipp med 25 prosent før 2020.

En annen viktig klimaseier var den såkalte Klimaseniorinnen-dommen i Sveits, der en gruppe eldre kvinner mente Sveits' manglende klimatiltak brøt med deres rett til liv og helse. De argumenterte for at de – som eldre – var mer utsatt for hetebølger. Saken endte med en fellende dom i Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD) i 2024, som slo fast at klimabeskyttelse er en menneskerett, og at den sveitsiske staten hadde brutt denne retten.

Til slutt trekker også Gulbranson fram den tyske klimadommen fra 2021, som slo fast at den tyske klimaloven strider med grunnloven, og må skjerpes for å være i tråd med Parisavtalen.

– Dette søksmålet blir ofte oversett når man snakker om klimasøksmål internasjonalt, men det er fascinerende fordi det var så ryddig og ordentlig og straks ledet til politisk endring, sier han.

Norske klimasøksmål

I Norge fikk klimasaken sitt første møte med rettssystemet i 2017 da Natur og Ungdom og Greenpeace saksøkte den norske staten for oljeboring i Arktis. Saken gikk over flere år, og selv om organisasjonene ikke vant gjennom, fikk de flere viktige delseiere. Dommen fra Høyesterett slo blant annet fast at Norge har et ansvar for utslipp fra olje og gass som blir eksportert til utlandet. Saken har i etterkant også blitt prøvd for EMD. Kun dager før Natur og miljø gikk i trykken, kom EMD med sin endelige dom i saken som snart har pågått i et tiår.

– En full seier på alt annet enn resultatet, sa organisasjonenes advokat Jenny Sandvig, om dommen til Aftenposten.

Organisasjonene fikk nemlig ikke medhold i at staten brøt med menneskerettighetene da de delte ut letelisensene. Men også EMD bekreftet at stater må utrede konsekvensene av de globale utslippene for å sikre at oljen og gassen vi produserer ikke bryter med 1,5 graders-målet. Dette kan igjen bli viktig for senere rettsprosesser.

I 2023 gikk Greenpeace og Natur og Ungdom igjen til søksmål. Denne gang fordi staten ikke hadde fulgt opp dommen fra Høyesterett, og utredet hvordan tillatelsen til utbygging av tre nye oljefelt – Yggdrasil, Breidablikk og Tyrving – ville påvirke klimaet. Organisasjonene vant saken i tingretten, og venter nå på dommen fra lagmannsretten. EMD-dommen fra det første søksmålet kan komme til å bety mye for dommen i denne saken.

Norsk klimapolitikk stilles til ansvar

Bølgen av klimasøksmål internasjonalt kan også treffe Norge fra en litt annen kant. I sommer kom Den internasjonale domstolen (ICJ) med en uttalelse der de slår fast at stater kan holdes ansvarlig for medvirkning til klimaødeleggelser, selv om landet har beskjedne utslipp. Ane Sydnes Egeland, stipendiat ved juridisk fakultet på Universitetet i Oslo (UiO), tror mange stater som rammes av klimaendringer kan være fristet til å se mot Norge.

– Norge fremstår som en av de statene det

er mest nærliggende å anlegge et søksmål mot for ICJ, i kjølvannet av den rådgivende uttalelsen. Norge er en liten stat som har interesse av å medvirke lojalt i folkerettslige prosesser, har gått høyt på banen for å promotere globalt klimasamarbeid, og er samtidig en betydelig petroleumsprodusent og -eksportør. I tillegg har Norge et «oljefond» som gjør det synlig at Norge har tjent store penger på petroleum, og som viser omverden at Norge har økonomisk kapasitet til å betale et eventuelt kompensasjonskrav, sier hun.

Gulbranson er enig.

– Norges oljefond vil være et helt uimotståelig mål for søksmål. Jeg kan blant annet se for meg at nasjoner som forsvinner under stigende havnivåer vil være fristet til å se mot en pengebinge der store deler av pengene stammer fra petroleumsvirksomhet, sier hun.

Om Sydnes og Gulbranson får rett i at Norge blir et mål for flere klimasøksmål vil tiden vise. ■

Krever opprydding i klesregelverk

Systemet for innsamling av tekstiler er rotete og usammenhengende, og det er ulikt fra kommune til kommune. Det er ikke rart folk blir forvirret, mener Naturvernforbundet.

De fleste ønsker å sortere kles- og tekstilavfall riktig. Men systemet oppleves som komplisert og uoversiktlig. 1. januar 2025 ble det innført krav om separat innsamling av tek-

stiler – med gode intensjoner, men der innføringen snublet på startstreken. Hvordan kan man bomme så grovt, når man etablerer noe nytt og i utgangspunktet positivt?

61 prosent av kommunene valgte å ha separat utsortering av ødelagte tekstiler. 23 prosent samler inn brukbare og ødelagte tekstiler sammen. 16 prosent ber fortsatt innbyggerne kaste ødelagte tekstiler i restavfallet. Og i hele 73 prosent av kommunene må innbyggerne levere ødelagte tekstiler på gjenvinningsstasjonen. Systemet er rotete og

usammenhengende, og ulikt fra kommune til kommune. Ikke rart at folk blir forvirret.

– Det må være enkelt og intuitivt for folk å forstå hvordan de skal bli kvitt tekstiler de vil kvitte seg med, samt å reparere de de allerede har. Helst bør det være et system som er likt over hele landet, som er lett å lære seg og der tekstilene blir levert tørre og rene. Så får profesjonelle aktører stå for finsorteringen, sier Janne Gillgren, fagrådgiver i Naturvernforbundet. ■

Det nystartede Naturvernforbundet i Karlsøy har blant annet arrangert lavtutor for å markere Friluftslivets År.

Mange nye lokallag

Medlemstallet og aktiviteten i Naturvernforbundet øker stadig. Medlemstallet ligger nå stabilt over 43 000 medlemmer. Og aktiviteten følger etter. Så langt i 2025 er det startet sju nye lokallag, som vil være med og arbeide for naturen og miljøet.

Disse er:

- Naturvernforbundet i Øst i Agder (Gjerstad, Risør, Vegårshei og Tvedestrand)
- Naturvernforbundet i Bremanger
- Naturvernforbundet i Karlsøy
- Naturvernforbundet i Vestby-Frogn

- Naturvernforbundet i Skaun
- Naturvernforbundet i Sør-Troms (Harstad, Kvæfjord og Tjeldsund)
- Naturvernforbundet i Vindafjord og Etne

– Det er veldig gledelig å se at mange vil være med og gjøre noe aktivt for naturen og miljøet. Engasjerer man seg i Naturvernforbundet kan man arrangere aktiviteter, påvirke politikken og spre naturglede, sier leder Truls Gulowsen, som ønsker alle nye aktive medlemmer velkommen. ■

Klima- og miljøminister Andreas Bjelland Eriksen kles opp av Naturvernforbundets nestleder Pernille Bonnevie Hansen under Den store Klesbyttedagen i 2024.

Klesbyttedag også til våren

Klesindustrien står for mer av verdens klimagassutslipp enn fly- og skipsfart til sammen. Bruker vi klærne våre lenger, kutter vi utslippene – det er produksjonen som forurensner mest. Derfor bør vi også kjøpe færre nyproduserte klær.

Men mange har likevel et behov for å fornye garderoben. Derfor har Naturvernforbundet arrangert Den store Klesbyttedagen siden 2016. Dette er et nasjonalt arrangement der vi oppfordrer frivillige i hele landet til både å arrangere og å delta. Datoen for 2026 blir 18. april, og på våre nettsider veileder vi arrangører og deltakere frem mot Den store Klesbyttedagen. Der finner du også informasjon, materiell og veiledninger i tilfelle du har lyst til å arrangere klesbyttedag – enten det er på Den store Klesbyttedagen, eller ellers i året. ■

Naturvernforbundets Janne Gillgren er blant de som deltar i rydding.

Foto: Ingvild Sundal Joys

Rydding for havet

Hvert år i september arrangeres Strandryddeuka. I år var det flere lokallag i Naturvernforbundet som deltok, og hjelp til med å rydde strandsonen for plast og annet søppel.

Forsøpling er et stort problem for både fugler, fisker og annet liv i havet. Å plukke søppel er en aktivitet som hjelper direkte, og som alle kan være med på – som faktisk gjør en forskjell. Hvis du rydder en strand, del gjerne bilder av «fangsten» i Facebook-gruppa «2 minutters strandrydding – Se hva jeg fant», som administreres av Naturvernforbundets Per-Erik Schulze.

Også offentlige etater deltar med rydding. Fiskeridirektoratet gjennomførte ryddetokt på fiskefeltene langs kysten under Strandryddeuka, og plukket opp alarmerende mengder avfall, blant annet 1687 garn av ulike typer, 34 000 meter line, 18 500 meter diverse tauverk og 101 teiner. Mengden fiskeutstyr som de finner på disse toktene øker for hvert år, og det merkes også på strandryddingen – det er mye tauverk og etterlatenskaper etter fiske og havbruk som plukkes på strendene. ■

Truls Gulowsen
Leder i Naturvernforbundet

Mat er næring, tradisjon, kultur, miljø og mye mer!

Temaet i dette magasinet er mat. Mat er kultur, næring, en viktig del av våre tradisjoner, hygge og fellesskap. Mat er utrolig viktig. Derfor må vi ta vare på maten, ha kunnskap om maten og sette pris på de som produserer maten. Tusen takk!

Men maten er også en viktig del av vårt miljøavtrykk, enten vi liker det eller ikke. Matproduksjon, både i Norge og andre land, beslaglegger store arealer som ellers kunne vært skog, våtmark eller annen natur. Det brukes gjødsel og sprøytemidler som påvirker miljøet. Dyrevelferden kunne ofte vært bedre. Beitedyra fortrenger rovdyr. Vi importerer mye fra andre land. Bunntråling kan skade havbunnen. Oppdrettsnæringen har store miljø- og dyrevelferdsproblemer. Det er lavere miljøavtrykk jo lenger ned i næringskjeden vi spiser.

Det er også klart at nordmenn hverken spiser så sunt eller miljøvennlig som vi burde. Gjennomsnittskostholdet ligger langt unna helsemyndighetenes kostråd, og det mangler både politikk og andre virkemidler for å dytte både oss og landbruket i sunnere retning.

Samtidig er det også slik at tradisjonell slått, seterdrift og beitedrift er avgjørende for bevaring av verdifullt naturmangfold i kulturlandskapet. Dyrkingsmulighetene for gress – og dermed dyrehold – er bedre enn mulighetene for korn og grønnsaker mange steder i landet. Både fiskeri og opp-

drett har gode forutsetninger i våre kalde vann. De aller fleste matprodusenter er stolte av jobben de gjør, de gjør en viktig jobb, og får altfor ofte dårlig betalt for den verdifulle innsatsen.

Vår påpekning av miljøavtrykk og forbedringspotensial kan da gjøre ekstra vondt, om man ikke tar de andre perspektivene med.

Mat og mattradisjoner oppleves ofte mer personlig enn andre miljøspørsmål.

Mat og mattradisjoner oppleves ofte mer personlig enn andre miljøspørsmål. Det gjør sitt til at miljødebatten rundt mat blir mer betent enn på andre områder. Dette åpner for «kulturkrig» og unødig polariserte

posisjoner som at «det finnes ikke måltid uten kjøtt». Slike konstruerte konflikter er skadelig for både miljøsakene og samfunnets behov for opplyst debatt.

Tidligere har ikke Naturvernforbundet engasjert seg så tungt i mat. Det tror jeg vi skal gjøre mer av i årene framover. Både fordi det nå finnes klare og gode kostråd fra myndighetenes side som vi støtter, fordi miljøavtrykket fra mat er for stort til å ignorere, og fordi jeg tror at vi som et bredt demokratisk forbund som har faglighet, helhet, dialog og innestemme som våre viktigste verktøy har en rolle å spille i denne debatten, for å bygge allianser, fjerne barrierer og finne gode og bærekraftige løsninger.

Takk for maten! ■

Kontaktinformasjon

www.naturvernforbundet.no
Mariboegate 8, 0183 Oslo, Norge
☎ 23 10 96 10
✉ naturvern@naturvernforbundet.no

Se www.naturvernforbundet.no/medlem for mer informasjon om medlemskap

ØSTFOLD: Leder: Håkon Borch ☎ 970 67 685
Fylkessekretær: Martine Stave ☎ 984 09 856

OSLO OG AKERSHUS: ☎ 22 38 35 20.
✉ noa@naturvernforbundet.no
Leder: Georg Reiss ☎ 901 42 331
Fylkessekretær: Vilde Skålnes Haugsnes ☎ 452 43 499

INNLANDET: ✉ innlandet@naturvernforbundet.no
Leder: Anders Marstrander ☎ 404 90 621
Fylkessekretær: Amund Hagen Kristiansen ☎ 416 51 370

BUSKERUD: ✉ buskerud@naturvernforbundet.no
Leder: Martin Lindal ☎ 996 04 555
Fylkessekretær: Tor Kristian Eriksen ☎ 908 81 997

VESTFOLD: ✉ vestfold@naturvernforbundet.no. Leder: Christopher Gallaher ☎ 918 09 890
Fylkessekretær: Odin Thune ☎ 988 00 768

TELEMARK: ✉ telemark@naturvernforbundet.no.
Leder: Helge Granlund ☎ 905 48 858
Fylkessekretær: Odin Thune ☎ 988 00 768

AGDER: agder@naturvernforbundet.no
Leder: Peder Johan Pedersen ☎ 456 05 646
Fylkessekretær: Marie Kvalheim Nilsen ☎ 958 81 823

ROGALAND: ✉ rogaland@naturvernforbundet.no
Leder: Erik Hammer ☎ 413 35 042
Daglig leder: Gaute Henriksen ☎ 966 10 221

HORDALAND:
✉ hordaland@naturvernforbundet.no.
Leder: Tom Skaug ☎ 473 17 451
Fylkessekretær: Pål Fidjestøl ☎ 911 58 009

SOGN OG FJORDANE:
✉ sognogfjordane@naturvernforbundet.no.
Leder: Hanna Lie Bakken ☎ 913 74 954
Fylkessekretær: Stina Skjerdal ☎ 482 87 429

MØRE OG ROMSDAL:
✉ moreogromsdal@naturvernforbundet.no.
Leder: Per Ingebrigt Karbø ☎ 913 24 084
Fylkessekretær: Øystein Folden ☎ 918 12 542

TRØNDELAG: ✉ trondelag@naturvernforbundet.no
Leder: Magne Vågsland ☎ 926 24 086
Fylkessekretær: Ann Kathrin Jantsch ☎ 473 06 529

NORDLAND: ✉ nordland@naturvernforbundet.no
Leder: Frode Solbakken ☎ 950 49 679
Fylkessekretær: Vibeke Steinsholm ☎ 907 53 707

TROMS: ✉ troms@naturvernforbundet.no
Leder: Anne-Lise Mortensen ☎ 970 89 377
Fylkessekretær: Kristin Dahl ☎ 466 33 241

FINNMARK: ✉ finnmark@naturvernforbundet.no
Leder: Kjell Derås ☎ 995 73 855
Fylkessekretær: Lone Bjørkman ☎ 991 54 396

NATUR OG UNGDOM: ✉ info@nu.no
☎ 23 32 74 00. Web: www.nu.no.
Leder: Sigrud Hoddevik Losnegård.
Daglig leder: Vilja Helle Bøyum

Ta kontakt med organisasjonsavdelingen dersom listen skal endres. ☎ 23 10 96 33.
✉ organisasjon@naturvernforbundet.no

Kamp for naturskoger

Naturvernforbundets skogtreff gikk av stabelen i natureldoradoet Skurdalen i september. Økologisk sorg, skogglede og inspirasjon var stikkord for helgen.

Målet med samlingen var å styrke Naturvernforbundets arbeid med skog. Skogvernprosessene må forbedres, og skognæringen må ta langt større miljøhensyn enn det som gjøres i dag.

Et sentralt tema gjennom helgen var at skognæringen ikke tar det ansvaret de sier at de tar. Høye tømmerpriser gjør det ekstra fristende å snike seg unna, og konsekvensen merkes i alle de aktive fylkene med aktivt

skogbruk. Hver eneste dag flatehogges naturskog i Norge, og ofte avdekkes grove brudd på skogbrukets miljøsertifisering. Bruddene er så hyppige at Naturvernforbundets skogutvalg har laget en egen veileder for å klage på hogster.

Verneområdene må bli flere (og ikke minst større), skogvernprosessene bedre, og mer penger må bevilges for å sørge for dette. Forskning må lyttes til. Skogbruket må komme seg videre fra de ødeleggende flatehogstene og legge om til plukkhogst. Og sist, men ikke minst, de eldste og mest artsrike naturskogene må bli vernet!

Ambisjonsfattig statsbudsjett

– Vi savner det kraftige løftet som nå trengs for å ta vare på naturen, sier Naturvernforbundets leder, Truls Gulowsen etter å ha studert Regjeringens forslag til statsbudsjett for 2026.

Midler til vern og restaurering av natur er kraftig redusert. Skogvernpenger kuttes betydelig, fra 829 millioner kroner i 2024 til 380 millioner i 2026. Samtidig satses det ikke på restaurering av natur, og trua arter og natur blir nedprioritert.

– Et slikt kutt er dramatisk. Det er

dermed åpenbart at Stortinget må øke bevilgningen til skogvern og andre naturtiltak vesentlig. Dette blir dessverre samme kamp som vi har hatt i flere år, sier Gulowsen.

Det er lagt inn et løft på restaurerings tiltak for Oslofjorden både på miljø og fiskeri, midler som også skal kunne brukes til omstilling for fiskere som berøres mest av nullfiskeområdene. Økt CO₂-avgift er også blant de tiltakene som er positive for natur og miljø. ■

Representanter for kommuner og forvaltning fikk tildelt glass med lurvevann fra Oslofjorden. Her fra Statsforvalteren i Innlandet.

Foto: Amund Hagen Kristiansen

Lurv til besvær

Overgjødning av Oslofjorden høres ut som et problem for Oslo. Men store deler av Sør-Norge bidrar til den betente situasjonen i nærfjorden til nesten to millioner mennesker. Naturvernforbundet dro på turné til Innlandet.

Tekst: KRISTIAN S. AAS
ka@naturvernforbundet.no

44 av 46 kommuner i Innlandet fylke ligger i nedbørsfeltet til Oslofjorden. Regner det her, ender vannet i Oslofjordområdet. Renner det gjødsel og nitrogenholdig materie fra jordene her, ender også dette opp i den allerede overgjødlede fjorden som strekker seg inn til vår hovedstad.

Svarer ikke på skjema

I fire år har kommunene i nedbørsfeltet til Oslofjorden fått tilsendt et spørreskjema. Her skal de svare på hvilke tiltak de har gjennomført for å forbedre vannkvaliteten. 13 kommuner har ikke svart på spørsmålsskjemaet en eneste gang siden tiltaksplanen ble innført.

Naturvernforbundet mener det trengs flere tiltak for å hindre kloakk- og avløpsutslipp og avrenning fra jordbruket. Beplantede kantsoner ned mot vassdragene, fangdammer for avrenning, bedre gjødselsplaner for jordbruket, slutt på høstpløying nær vassdrag og stopp i utslipp fra kloakk, industri og byggetomter er blant tiltakene som vil hjelpe.

Bedre – både for elv og fjord

– Dette er tiltak som vil gi bedre vannkvalitet og miljø både lokalt her i Innlandet og i Oslofjorden, forklarer Amund Hagen Kristi-

ansen, fylkessekretær for Naturvernforbundet i Innlandet. Han var med på forbundets lurveturné i oktober, der flere kommuner i Innlandet fikk besøk av naturvernere som hadde med seg glass fylt med lurvevann fra Oslofjorden.

– Vi så på kantsoner og andre tiltak, og møtte både lokale bønder, kommuner og Statsforvalteren. Det er nyttig å møte de som jobber med dette, både de som møter det i hverdagen i sin jobb som jordbrukere og de som sysler med slike problemer politisk og i forvaltningen, sier Kristiansen.

Han forteller at det er stor oppmerksomhet om problemet.

– De vi møtte forholder seg til tiltaksplanen, og følger retningslinjene for å hindre avrenning. Vi møtte mye innsikt, og mange gode tanker om hvordan vi skal redusere påvirkningen på elver og fjord. Det var en veldig nyttig tur, forteller Kristiansen. ■

25 år siden

Den siste villmarka

■ Kampen for å redde Trillemarka i Buskerud var i gang ved årtusenskiftet, og i fremste rekke finner vi Gjermund Andersen, leder i Naturvernforbundets skogutvalg, da som nå. I denne artikkelen av Tom Schandy fra høsten 2000 forteller han hvorfor:

«Vassfaret er død. Leve Trillemarka», er Gjermund Andersens nye slagord. Før dro lederen av Naturvernforbundets skogutvalg til Vassfaret for å oppleve villmark. I dag drar han til Trillemarka. Ikke noe er som en tur opp lia sør for Vardefjellet – mellom gamle trær og læger i tilnærmet urskog.

– Dette er landets siste, store urørte skogområde. Blant 40 kjente, verneverdige områder større enn 10 kvadratkilometer er dette det største og mest verdifulle. Her er 145 kvadratkilometer med sammenhengende fjell-naturskog – og med Trillemarka som landets siste noenlunde intakte dalføre.»

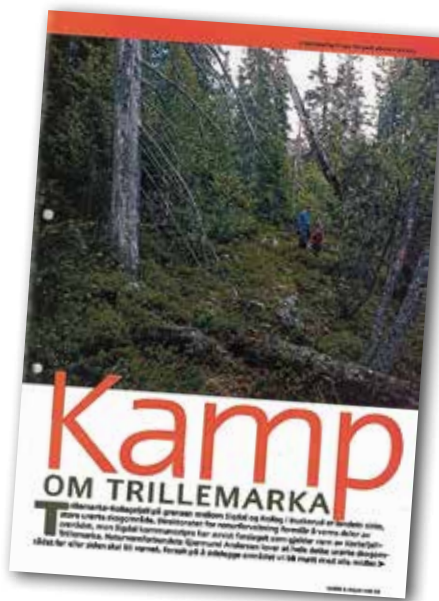
I 2008 var seieren et faktum, da 147 kvadratkilometer i Trillemarka-Rollagsfjell ble vernet.

50 år siden

Norges første «dumpster-diver»??

■ Matsvinn er ikke noe nytt tema. I Norsk Natur fra 1975 kan vi lese at forretningene dumper god mat i haugevis på dynga i stedet for å selge det til redusert pris. Artikkelforfatter Øyvind Larsen kan fortelle at det dreier seg om fullt spiselige varer; brød, frukt og kaker, og ikke minst lefser! I sin artikkel «Supermarkedet der alt er gratis» forteller han at han har henter store mengder mat fra søppelplassen, flere tiår før dumpster-diving ble trendy.

«Når det gjelder mat, er jeg svært forsiktig med hva jeg tar fra dynga. Men ser jeg bilen komme fra en forretning, og varene attpåtil er godt innpakka, kan jeg trygt ta det. I sommer var jeg en del på dynga, og tok med meg og spiste 11 brød, 10 bananer, 10 tomater, 5-6 kg. druer, 1 kg appelsiner, 1 kg gulrøtter, 100 «Vestlandslefser», 10 «Go-lefser», 10 pølser, 10 liter appelsinjuice og 5 formkaker», skriver Larsen i sin artikkel.

Faksimile: Natur & miljø 4-2000

Faksimile: Norsk Natur 5-1975

100 år siden

Tok opp kampen for bjørnen

Illustrasjon: «En Bjørnejakt» fra 1858 av Johan Fredrik Eckersberg

■ På midten av 1800-tallet var det over tre tusen bjørner her til lands. Men etter mange tiår med skuddpremie og utryddingspolitikk, var den norske bjørnestammen nær ved å bli utryddet på begynnelsen av 1900-tallet. Allerede i 1912 foreslo Norsk Jæger- og Fisker-Forening å fjerne skuddpremien. Landsforeningen for naturfredning engasjerte seg også i saken, og i 1925 tok foreningen saken opp med Landbruksdepartementet. I et brev av 24. januar står situasjonen beskrevet:

«Det spørsmål som nu foreligger er helt enkelt dette: Ønsker den norske nation at bjørnen i den nærmeste fremtid fullstændig skal utryddes i vort land? Ønsker man dette, er saken klar. Man behøver da bare at la den nuværende lovgivning virke endnu nogen tid fremover, og maalet vil være naadd. Det er slet ikke utelukket, at nogen ganske faa aar vil være tilstrækkelig.»

Foreningen krevde full stans i ordningen med skuddpremie, fredning av bjørnen i den tiden den ligger i hi og endringer i jaktloven. Gjennomslaget kom ikke med én gang, men i 1932 ble kravene innfridd med den nye jaktloven som da ble vedtatt. I dag er det nesten 200 brunbjørner i Norge.

Miljøquiz

1. Nesten alle personbiler som ble solgt i Norge i 2024 var elektriske. I ett annet land i Europa var flertallet av nyregistrerte personbiler elektriske – hvilket?
2. I Climate Change Performance Index (CCPI) rangeres et utvalg land etter sin klimapolitikk. Ingen land er gode nok til pallplassering – men hvilket land i verden er det som har minst dårlig klimapolitikk, ifølge CCPI?
3. En tidligere leder i Naturvernforbundet sitter nå i energi- og miljøkomiteen på Stortinget. Hvem?
4. Hvor mange epler kan du få fra et gjennomsnittlig, norsk epletre?
5. Hvor mange atomreaktorer har Norge hatt?
6. Og hvor mye vil det koste å stenge ned og rydde opp etter disse reaktorene?
7. Nordmenn spiser i snitt 45 kilo grønnsaker i året. Hvilken er mest spist, hvis vi holder poteter utenfor?
8. Hvor stor andel av gassen som ble brukt i EU i 2024 er produsert i Norge?
9. Og hvor mye har EU redusert sin bruk av gass fra 2021 til 2024?
10. En togstrekning mellom Norge og Sverige åpner for elektrisk drift i høst, etter å ha vært kjørt med diesel i mange år. Hva heter banestrekningen?

Fjellrev.

Foto: Timotheus Fröbel via Unsplash

SVAR: Svar: 1: Danmark. 2: Danmark. 3: Lars Haltbrekken (SV). 4: Cirka 300. 5: Fire – tre på kjøller og en i Halden. 6: Mellom 32 og 56 milliarder kroner. Opprydningen vil ta mellom 20 og 25 år. 7: Gulrot – cirka 6,6 kilo i året. 8: En tredel – 33,4 prosent. 9: 19 prosent nedgang i gassbruk. 10: Meråkerbanen – mellom Trondheim og Storlien.

Honoria Bjerknes Hamre

Honoria Bjerknes Hamre sovnet fredfullt inn 13. juni 2025, 92 år gammel.

Honoria var en ildsjel. Hennes engasjement var grenseløst, for alt hun trodde på, og som hun mente var viktig. Hun elsket å være i naturen, og på fjellet spesielt. Honoria var uvanlig allsidig og engasjert i mange temaer innen natur- og miljøvern, fra oljepolitikk til atomkraft. Men hun brant nok spesielt for vår elvenatur, og engasjerte seg sterkt i kampene for å bevare bl.a. Gaularvassdraget, Alta-Kautokeinoelven og Øystesevassdraget.

Honorias engasjement og kunnskaper gjorde at hun ble valgt til nasjonal leder i Norges Naturvernforbund i 1983, og var dette i fire år. Som takk for sin store innsats, ble Honoria i 2013 utnevnt til æresmedlem.

Men den aldrende Honoria la seg ikke ned

på sine laurbær. Hun deltok i Hardangeraksjonen, stilte opp på bossrydding, møter og demonstrasjoner. Som en selvfølge åpnet hun sitt hjem for fylkeslagets sommerfester. I 2018 ville Erna Solbergs regjering kutte støtten til genbank for villaksen i Hardanger. Honoria gikk hardt ut i media, og forslaget ble trukket. Genbanken fortsatte!

Da hun var 89 år gammel, dro Honoria til Vevring i Sunnfjord for å protestere mot dumping av gruveavfall i Førdefjorden. Dette førte til oppslag i media, men da BT skrev at hun var 90, tok hun kontakt og protesterte. Hun var ikke 90, bare 89. Rett skal være rett! Og kanskje kan de ordene si noe om hennes livslange innsats, som ligger under alt hennes engasjement, også på andre felt enn natur- og miljøvern: Urett er ikke rett. Rettferdighet må finne sted. Rett skal være rett.

Vi lyser fred over hennes minne.

Gabriel Fliflet

GRØNN LÆREPLAN OG BYEN SOM KLASSEROM

StUF ble grunnlagt på grunn av klimakrisen og er nå Norges nyeste folkehøyskole. Midt i oljebyen! Endelig fikk Norge en skole og et hjem for de som vil ha miljøvennlige hverdager og et inspirerende folkehøyskoleår. Alle linjene på skolen berører bærekraftig omstilling og studentene får både kunnskaper og handlingskompetanse for grønn urbanisme.

Siden det er i byene det grønne skiftet må skje har vi skapt en folkehøgskole som er et urbant læringsfellesskap for miljøvennlig omstilling. StUF svarer positivt på vår tids store utfordring med både kunnskaper, kompetanse og gjør dette i samspill med byens private, frivillige og offentlige aktører. StUF sine mange innholdsrike linjer fyller allerede et behov, og etterspørselen etter det du lærer på StUF vil bare bli større i tiden som kommer.

EN SKOLE OG ET HJEM MED VINTAGE, SJEL OG SJARM

Nytt er ikke alltid best! StUF har innredet skolebygget sitt med vintage, sjel og sjarm. Mye av det som lages av møbler i dag har langt fra samme kvalitet som eldre møbler har. Vi opplever at våre lokaler gir mangfold, høy kosefaktor og at de fort blir til studentenes andre hjem. StUF er både en skole og et hjem, og det oppleves tydelig i våre mange spennende rom. Utenfor har vi en stor hage med dammer, vår egen bro og dyrking av spiselige vekster.

ENESTE FOLKEHØYSKOLEN SOM IKKE FLYR

Velkommen til en reise du bare kan få på StUF! På en urban og grønn folkehøyskole blir dette et eksotisk eventyr på skinner og reiser for minnebøkene. StUF vil reise ut for å fange sterke inntrykk og etterlate lave klimaavtrykk. Her får du reise på urban safari gjennom Europa på interrail! Med våre reisemåter, fantastiske steder og meningsfulle oppdrag får du være med på en helt unik oppdagelse- og dannelsesreise. Dette er en måte du kan bevege deg på, og samtidig bli beveget av det du møter.

**Søk nå og få svar
15.november!**

Følg oss på sosiale medier
[@stufskole](#)

Instagram

TikTok

*– Det kjennes ut
som god langsomtid.*

Gunnar Mikalsen Kvifte om SJ Premium

Tid på toget er tid til mer

Se fordelene på
sj.no/bedrift

